

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота

на тему: «Культурна спадщина Грузії як туристичний ресурс»

Допущено до захисту
«24» листопада 2022 року

здобуча вищої освіти групи Т01-21
денної форми здобуття освіти
факультету туризму, бізнесу і психології
освітньої програми Туризмознавство
за спеціальністю 242 Туризм

Гнатовського Богдана Олеговича

Завідувач кафедри
психології і туризму
д. психол. н., проф.
Бондаренко Олександр Федорович

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Зінченко Віктор Анатолійович

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ЇЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	7
1.1. Значення туризму для забезпечення економічного розвитку країни	7
1.2. Культурний туризм: сутність та напрямки	18
1.3. Культурна спадщина як об’єкт світового туризм	27
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ГРУЗІЇ.....	39
2.1. Загальна характеристика розвитку Грузії.....	39
2.2. Сучасний стан туризму у Грузії.....	47
2.3. Потенціал культурної спадщини як туристичного ресурсу культурного туризму Грузії.....	58
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ГРУЗІЇ.....	71
3.1. Проблеми захисту об’єктів культурної спадщини в Грузії	71
3.2. Напрями розвитку туристичної індустрії Грузії: глобальні виклики та можливості	81
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	103

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний туризм зарекомендував себе як важливий сектор економіки для різних країн світу. Дана галузь має значну питому вагу у глобальній економічній активності, створює робочі місця та активно приймає участь експорті послуг. Останнім часом туризм показує значне географічне поширення та інноваційний розвиток у частині розширення пропонуванних послуг. Це відкриває сьогодні для кожної нації нові можливості щодо ознайомлення світового суспільства із культурною спадщиною власного народу. Зближення між туризмом і культурою, а також зростаючий інтерес відвідувачів до культурного досвіду створюють унікальні можливості, але також додаткові виклики для туристичного сектора.

Грузія – це країна із потужною історією, повна культурної та природної спадщини. Розташована між Європою та Азією, країна завжди жила на перехресті шляхів, де зустрічалися великі цивілізації. Це призвело до встановлення самобутньої грузинської культури та мови, яка також стала частиною спадщини. Дивовижні культурні ландшафти походять від гармонійного співіснування людини з природою і поширені по всій країні. Ця маленька країна багата як матеріальною, так і нематеріальною культурною спадщиною.

Сучасна туристична діяльність Грузії проводиться із повагою до художньої, археологічної та культурної спадщини, яку вони мають охороняти та передавати майбутнім поколінням. З огляду на це особливої уваги потребують питання збереження пам'яток, культових місць, археологічних та історичних місць, а також модернізації музеїв, які мають бути широко відкритими та доступними для туристичних відвідувань. До того ж під час відновлення після пандемії міста та регіони могли б розглядати культурну спадщину у якості рушія як економічного, так і соціального впливу як сам по собі, так і в усій економіці. COVID-19 дав багатьом громадам, будь то міські чи сільські регіони, можливість переглянути свої моделі зростання, щоб вони

стали більш інклюзивними та сталими. У багатьох містах і регіонах почали розвиватися спеціалізації в культурному та творчому секторах, які використовуються для вирішення конкурентних та суспільних проблем під новими кутами зору, сприяючи витривалості, створенню навичок і просоціальним змінам поведінки. Стратегії відновлення можуть використовувати роль культури, щоб допомогти розвинути місцеві можливості, подолати відчуження та сприяти добробуту та здоров'ю. Існує також можливість для густонаселених мегаполісів і віддалених регіонів переглянути моделі зростання, відходячи від великомасштабного туризму до більш стійкого культурного туризму, що сприяє перехресним інноваціям між культурним та іншими секторами.

Вивченням специфіки культурної спадщини та її культурного потенціалу займалися численні вітчизняні і зарубіжні науковці, серед яких необхідно відмітити наступних: В. Г. Грановська, Т. М. Стукан, В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес, М. В. Ліпіцька, О. В. Олійник, Ю. В. Давидюк, А. Ю. Парфіненко, П. В. Романів, І. З. Жук, С. А. Циганов., Н. В. Бунтова, П. Джонес, Д. Хіллер., П. Ландман, Б. Маккерхер, Х. Ду Крос, Дж. М. Мілесі-Ферреті, Дж. Вірджінія, О. І. Мельничук, К. А. Поливач, Л. Г. Руденко, К. Г. Вілліс, Е. Франчі, Дж. Річард та інших. Роботи наведених науковців загалом зосереджуються на визначенні впливу культурної спадщини на економічне зростання й загальний розвиток туристичної індустрії. Специфіка впливу культурної спадщини на розвитку грузинського туризму досліджено у працях Дж. Вірджінія, М. Варджелашвілі, Н. Сашалелі, Т. Коблінідзе та інших. У той же час сучасні реалії ставлять об'єктивну необхідність проведення наукового дослідження потенціалу культурної спадщини Грузії як туристичного ресурсу із окресленням перспектив його подальшого розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження особливостей та перспектив розвитку туристичного потенціалу культурної спадщини Грузії.

Відповідно до обраної мети роботи визначимо наступні завдання для дослідження:

- розкрити значення туризму для забезпечення економічного розвитку країни;
- надати характеристику сутності та напрямів культурного туризму;
- дослідити культурну спадщину як об'єкту світового туризму;
- навести загальну характеристику розвитку Грузії;
- дослідити сучасний стан туризму у Грузії;
- вивчити потенціал культурної спадщини як туристичного ресурсу культурного туризму в Грузії;
- визначити проблеми захисту об'єктів культурної спадщини в Грузії;
- розкрити напрями розвитку туристичної індустрії Грузії з огляду на їх глобальні виклики та можливості.

Об'єкт дослідження – культурна спадщина у національній туристичній системі.

Предметом роботи є дослідження стану культурної спадщини Грузії та перспектив розвитку її як туристичного ресурсу.

У кваліфікаційній роботі використані наступні **методи дослідження**: критичний аналіз літературних джерел щодо теми роботи; ретроспективне вивчення та аналіз економічних показників розвитку культурного туризму; статистико-економічні (прийоми групування, порівняння, табличний) щодо аналізу теми дослідження, синтезу та дедукції, узагальнення при визначенні проблем та перспектив розвитку туристичної індустрії Грузії.

Інформаційною основою дослідження стали нормативно-правова база, літературні джерела та статистичні матеріали щодо розвитку туризму, спеціальні монографічні й періодичні джерела, Інтернет-ресурси, офіційні сайти тощо.

Практичне значення дослідження визначається тим, що отримані результати можуть бути використані студентами, вченими, аспірантами, докторантами для вивчення розвитку культурного туризму в Грузії.

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел з 88 найменувань і додатків. Зміст кваліфікаційної роботи викладено на 106 сторінках друкованого тексту, включаючи 13 таблиць, 27 рисунків, 4 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ЇЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Значення туризму для забезпечення економічного розвитку країни

Туризм є життєво важливим для успіху багатьох економік у всьому світі. Є кілька переваг туризму в приймаючих напрямках, передусім, туризм збільшує прибутки економіки, створює тисячі робочих місць, розвиває інфраструктуру країни та сприяє культурному обміну між іноземцями та громадянами. Туризм створює значну кількість робочих місць у багатьох різних сферах. Ці роботи є не лише частиною туристичного сектору, але також можуть включати сільськогосподарський сектор, сектор зв'язку, сектор охорони здоров'я та сектор освіти. Багато туристів подорожують, щоб познайомитися з культурою, різними традиціями та гастрономією приймаючої країни. Це дуже вигідно місцевим ресторанам, торговим центрам і магазинам.

Уряди, які покладаються на великий відсоток доходу від туризму, інвестують в інфраструктуру країни. Вони хочуть, щоб все більше і більше туристів відвідували їхню країну, а це означає, що необхідні безпечні та сучасні зручності. Це веде до нових доріг і шосе, розвинених парків, покращених громадських місць, нових аеропортів і, можливо, кращих шкіл і лікарень. Безпечна та інноваційна інфраструктура забезпечує плавний потік товарів і послуг. Крім того, місцеві жителі відчувають можливість економічного та освітнього зростання. Крім того туризм створює культурний обмін між туристами та місцевими жителями. Виставки, конференції та заходи зазвичай приваблюють іноземців. Органи влади зазвичай отримують прибуток від реєстраційних зборів, продажу подарунків, виставкових площ і продажу

авторських прав на ЗМІ. До того ж, іноземні туристи приносять різноманітність і культурне збагачення в приймаючу країну. Туризм є чудовою можливістю для іноземців дізнатися про нову культуру, але він також створює багато можливостей для місцевих громадян. Це дозволяє молодим підприємцям запроваджувати нові продукти та послуги, які не були б стійкими лише для місцевого населення чи мешканців. Крім того, мешканці відчують переваги, які приносить туризм у їхній країні [86].

Туристичний бізнес – це одна із найбільш швидкозростаючих галузей світу та важливе джерело надходження іноземної валюти та зайнятості, тому цей бізнес повинен скеровуватися напрямками досягнення соціального, економічного та екологічного благополуччя багатьох країн, особливо тих, що розвиваються [10; 7].

На рис. 1.1. наведемо загальний внесок туризму і бізнесу гостинності у світовий ВВП.

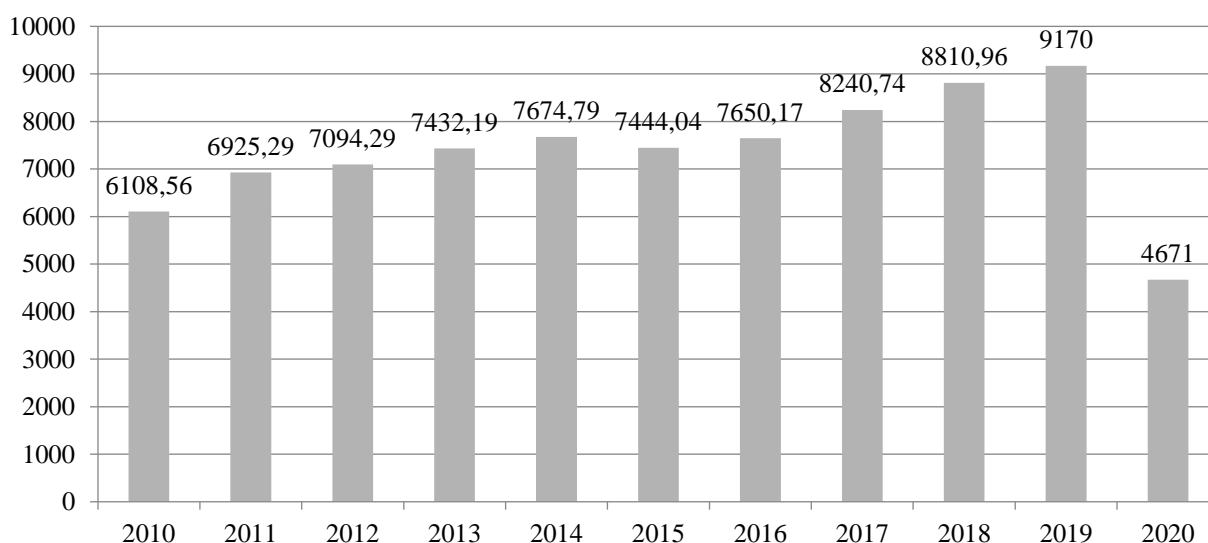

Рис. 1.1. Загальний внесок туризму і бізнесу гостинності у світовий ВВП, млрд. дол. США

Джерело: створено автором на основі [66; 5]

Загальний внесок подорожей та туризму у світовий ВВП у 2020 році склав приблизно 4671 мільярд доларів США. Обсяги галузі різко знизилися

порівняно з попереднім роком через пандемію коронавірусу (COVID-19), яка спричинила перерви в подорожах по всьому світу [66].

На рис. 1.2. представимо темпи зростання обсягів туризму і бізнесу гостинності.

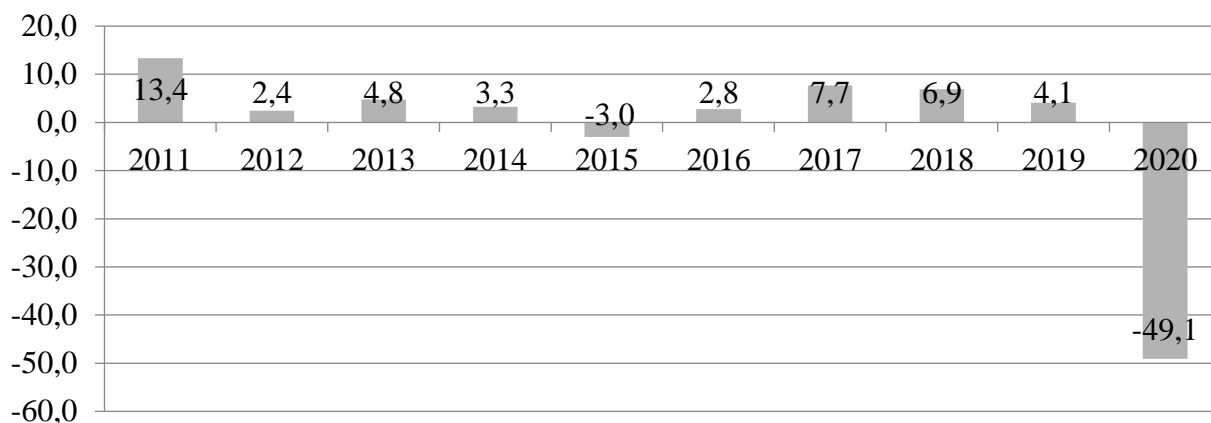

Рис. 1.2. Динаміка темпу приросту туризму і бізнесу гостинності, % дол.

США

Джерело: створено автором на основі [66; 5]

Кризовий стан бізнесу подорожей та туризму у 2020 році призвів до суттєвого зниження рівня доходів галузі (рис. 1.3).

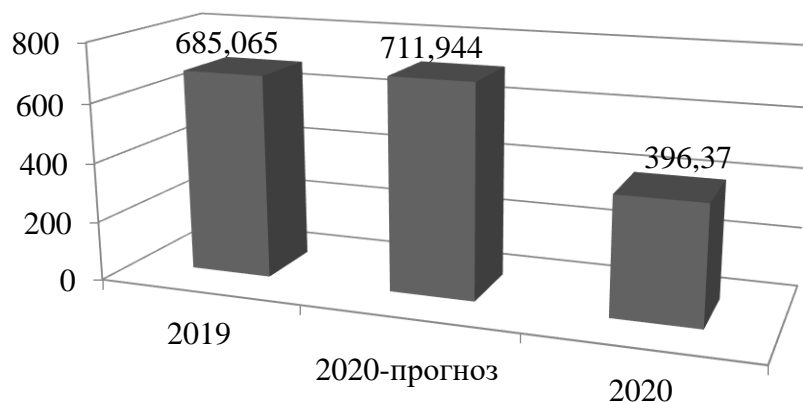

Рис. 1.3. Глобалізаційні зміни у доходах подорожей та туризму через COVID-19 за 2019-2020 роки

Джерело: створено автором на основі [26; 5; 67; 55; 11; 16; 43]

Не зважаючи на складний час для бізнесу, із 2010 року до 2019 року спостерігаємо стабільний розвиток галузі, за рахунок чого туризм беззаперечно вважається важливим сектором економіки в різних країнах світу. Основні тренди розвитку даної галузі відіграють одну з ключових ролей в глобальній економічній активності, створенні робочих місць і в експорті послуг [5; 71; 13; 62].

За останні півстоліття туризм та індустрія гостинності показують наступні тренди (рис. 1.4).

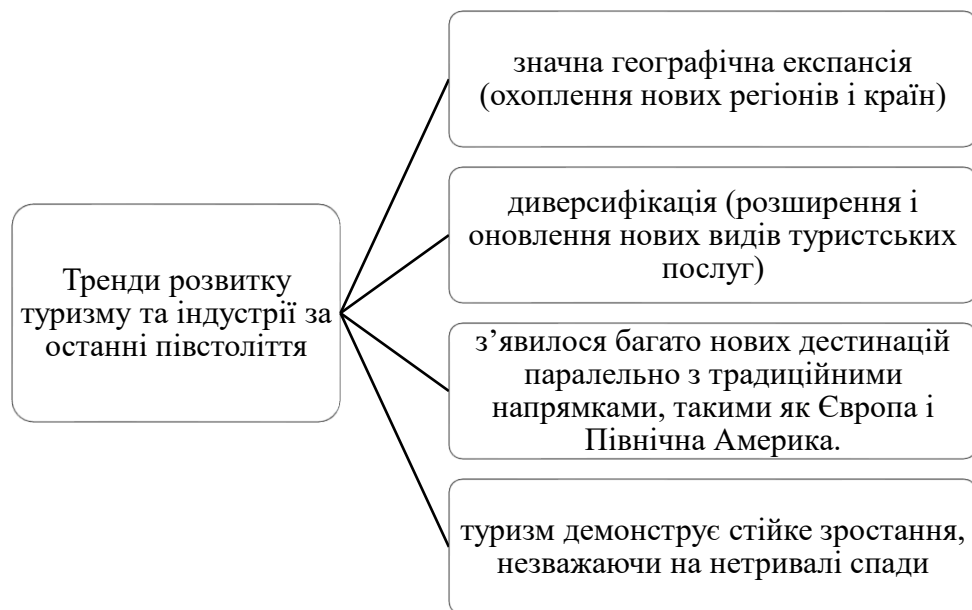

Рис. 1.4. Тренди розвитку туризму та індустрії гостинності за останні півстоліття

Джерело: створено автором на основі [49; 51].

Все більша кількість основних гравців у галузі приймають та дотримуються стратегії корпоративної стійкості, які призначені для управління їх впливом на середовище, суспільство та економіку. Зараз багато великих компаній щорічно звітують про свої досягнення порівняно зі встановленими стратегічними цілями. Сьогодні саме індустрія туризму та гостинності потенційно може розглядатися як головний гравець серед компаній, що сприяють досягненню глобальних цілей сталого розвитку (ЦСР) [49].

У таблиці 1.1 представимо ТОП-25 списку країн за загальним доходом від туризму у 2020 році.

Таблиця 1.1

ТОП-25 списку країн за загальним доходом від туризму у 2020 році

Ранг країн	Назва країни	Загальний дохід, дол. США	Відсоток ВВП, %
1	Сполучені Штати Америки	210 747 000 000	1,1
2	Іспанія	67 964 000 000	5,2
3	Франція	60 681 000 000	2,3
4	Таїланд	57 477 000 000	12,6
5	Об'єднане Королівство	51 211 000 000	2,0
6	Італія	44 233 000 000	2,3
7	Австралія	41 732 000 000	3,2
8	Німеччина	39 823 000 000	1,1
9	Японія	34 054 000 000	0,70
10	Китай	32 617 000 000	0,27
11	Індія	27 365 000 000	1,1
12	Туреччина	22 478 000 000	2,6
13	Мексика	21 333 000 000	1,9
14	Об'єднані Арабські Емірати	21 048 000 000	5,5
15	Австрія	20 400 000 000	4,9
16	Канада	20 328 000 000	1,2
17	Сінгапур	19 707 000 000	6,1
18	Малайзія	18 323 000 000	5,8
19	Португалія	17 119 000 000	7,9
20	Швейцарія	17 003 000 000	2,5
21	Греція	16 528 000 000	8,3
22	Нідерланди	15 867 000 000	1,9
23	Швеція	14 142 000 000	2,6
24	Південна Корея	13 427 000 000	0,88
25	Польща	12 772 000 000	2,4

Джерело: створено автором на основі [53].

Сполучені Штати Америки мають найвищий загальний дохід від туризму з понад 210 мільярдами доларів на рік. Проте ця величезна цифра становить лише 1,1% від загального ВВП країни. Іспанія має другий за розміром дохід від туризму у світі з майже 68 мільярдами доларів США на рік, що становить 5,2% від загальної економіки країни. Ще одна середземноморська країна, Франція, є третьою в списку з понад 60 мільярдами річних доходів від туризму. Не дивно, що популярне місце відпочинку Мальдіви є лідером за часткою туризму в загальному ВВП. Дохід Мальдів від туризму в розмірі 2,7 мільярда доларів

становить 60% від загального ВВП країни. Палау і Гренада, дві острівні країни Карибського басейну, займають друге і третє місце після Мальдів. Палау з 141 мільйоном доларів і Гренада з 448 мільйонами доларів отримують відповідно 48% і 40% свого ВВП за рахунок туризму.

У таблиці 1.2. представимо ТОП-25 країн за обсягом доходів від міжнародного туризму.

Таблиця 1.2

Рейтинг країн за доходом від міжнародного туризму у 2020 році, млн.
дол. США

Глобальний рейтинг	Країни	Дохід від міжнародного туризму, млн. дол. США
1	США	84205
2	Франція	35958
3	Австралія	26234
4	ОАЕ	24615
5	Італія	20459
6	Австрія	15362
7	Таїланд	15360
8	Катар	14318
9	Туреччина	13771
10	Індія	13413
11	Південна Корея	11776
12	Мексика	11449
13	Японія	11395
14	Нідерланди	10926
15	Португалія	10522
16	Швейцарія	9994
17	Макао	9442
18	Польща	8379
19	Бельгія	7447
20	Греція	6193
21	Саудівська Аравія	5960
22	Хорватія	5632
23	Росія	4961
24	Єгипет	4874
25	Марокко	4514

Джерело: створено автором на основі [45].

Середній показник за 2020 рік на основі 125 країн становив 3859 мільйонів доларів США. Найвищий показник був у США: 84205 мільйонів доларів США, а найнижчий – у Гвінеї: 1 мільйон доларів США.

У наступній таблиці (табл. 1.3) представимо рейтинг ТОП-25 країн за рівнем доходів від міжнародного туризму відповідно до ВВП у 2020 році.

Таблиця 1.3

Рейтинг країн за доходом від міжнародного туризму у 2020 році, млн.

дол. США

Глобальний рейтинг	Країни	Дохід від міжнародного туризму, відсоток ВВП, %
1	Аруба	43,14
2	Мальдіви	37,65
3	Макао	36,9
4	Антигуа і Барбаду	30,36
5	Сейшельські острови	18,99
6	Багамські острови	10,38
7	Кабо-Верде	9,92
8	Катар	9,91
9	Хорватія	9,85
10	Тонга	9,76
11	Сент-Вінсент і ...	9,75
12	Ліван	9,13
13	Албанія	8,21
14	Вануату	7,47
15	ОАЕ	6,86
16	Люксембург	6,07
17	Фіджі	5,16
18	Маврикій	4,74
19	Португалія	4,6
20	Камбоджа	4,33
21	Йорданія	3,99
22	Марокко	3,93
23	Чорногорія	3,77
24	Грузія	3,7
25	Бутан	3,63

Джерело: створено автором на основі [46].

Тож, середній показник для 2020 року на основі дослідження 125 країн становив 3,4 відсотка. Найвище значення було на Арубі: 43,14 відсотка, а найнижче значення було в Гвінеї: 0,01 відсотка.

Досліджуючи країни та території із найвищими доходами від міжнародного туризму по всьому світу за даними аналітичного порталу Statista (табл. 1.4) протягом 3 останніх років, необхідно відзначити, що найбільші обсяги доходів від міжнародного туризму мають США.

Таблиця 1.4

Країни та території з найвищими доходами від міжнародного туризму в усьому світі з 2019 по 2021 рік, млрд дол. США

Характеристика	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Сполучені Штати	199	72,5	70,2
Франція	63,5	32,6	40,8
Іспанія	79,7	18,5	34,5
ОАЕ	38,4	24,6	34,4
Італія	49,6	19,8	25,2
Сполучене Королівство Великобританії	52,7	18,9	22,7
Німеччина	41,8	22,1	22,2
Туреччина	29,8	10,2	20,8
Мексика	24,6	11	19,8
Австралія	45,7	25,8	17
Макао (Китай)	40,1	9,2	15,4
Канада	29,8	13,5	13,1
Індія	30,7	13	13

Джерело: створено автором на основі [46].

Тож, Сполучені Штати були країною в усьому світі з найвищими надходженнями від міжнародного туризму у 2021 році. Того року надходження від в'їзного туризму в США склали приблизно 70 мільярдів доларів США. Ця цифра означала зниження на 3,2 відсотка порівняно з першим роком пандемії коронавірусу (COVID-19) і становила лише приблизно третину від показника, зареєстрованого в 2019 році. Тим часом Франція та Іспанія йшли за рейтингом у 2021 році з 40,8 мільярда і 34,5 млрд доларів США відповідно.

Як бачимо, рейтинг три роки поспіль очолюють переважно країни із розвинутою економікою, що підтверджує важливість туристичної галузі для економічного розвитку країни.

Так, у 2015 році Всесвітня туристична організація (UNWTO) поставила туризм та супутні із ним індустрії на порядок денний сталого розвитку до 2030 року разом із ЦСР задля спільної діяльності з метою припинення крайньої бідності, боротьби з нерівністю й несправедливістю та виправлення зміни клімату до 2030 року. За визначенням UNWTO туристичний та готельно-ресторанний бізнес прямо чи опосередковано може сприяти досягненню всіх

ЦСР. Зокрема, туристична індустрія була включена безпосередньо до цілей 8, 12 та 14 ЦСР щодо інклюзивного та сталого економічного зростання, сталого споживання та виробництва й сталого використання океанів та морських ресурсів відповідно [72].

За рахунок свого швидкого зростання серед секторів економіки у світі, туристичний бізнес має усі передумови щодо сприяння економічному зростанню та розвитку на всіх рівнях та забезпечувати прибуток за рахунок створення робочих місць. Сталий розвиток туризму та супутніх індустрій та його вплив на рівні громади можуть бути пов'язані з національними цілями зменшення бідності, які стосуються сприяння підприємництву та малому бізнесу, а також розширення прав і можливостей менш захищених груп, особливо молоді та жінок. Туризм є однією з рушійних сил глобального економічного зростання і наразі забезпечує 1 з 11 робочих місць у всьому світі. Надаючи доступ до гідних можливостей роботи у туристичному секторі, суспільство – особливо молодь та жінки – може отримати вигоду від підвищення кваліфікації та професійного розвитку. Туризм може стимулювати сільськогосподарську продуктивність, сприяючи виробництву, використанню та продажу місцевих продуктів у туристичних напрямках та його повній інтеграції у туристичний ланцюжок вартості. І отримані доходи та податкові надходження від туризму можуть бути ефективно реінвестовані в охорону здоров'я та послуги. Також сектор може стимулювати інвестування в освіту та професійне навчання і таким чином сприяти мобільності робочої сили [72].

Як індустрія, яка потребує значних витрат енергії, туризм може прискорити перехід до відновлюваної енергії та збільшити свою частку у світовому енергетичному комплексі. А ефективне використання води в туристичному секторі у поєднанні з відповідними заходами безпеки, управлінням стічними водами, контролем забруднення та технологічною ефективністю може бути ключовим для збереження даного ресурсу. Цей сектор може також стимулювати національні уряди до оновлення інфраструктури та модернізації своїх галузей, роблячи їх більш стійкими, ресурсоефективними та

чистими, як інструмент залучення туристів та додаткових іноземних інвестицій. Це також має сприяти подальшій стійкій індустріалізації, необхідній для економічного зростання, розвитку та інновацій [5].

Туризм може бути потужним інструментом і у розвитку громад та зменшенні нерівності, якщо він залучатиме до свого розвитку місцеве населення та всіх ключових зацікавлених сторін. Туризм може сприяти оновленню міст і розвитку сільських територій, а також зменшити регіональні дисбаланси, надаючи громадам можливість процвітати в місцях їх корінного походження. Щодо розвитку міст, то залучення інвестицій у зелену інфраструктуру (більш ефективні транспортні засоби, зменшення забруднення повітря, збереження об'єктів спадщини тощо) повинні призвести до того, що міста стануть зручнішими та екологічнішими, від чого не тільки мешканці, а й туристи зможуть отримати додаткові вигоди [5].

Оскільки туризм генерує мільярди зустрічей між людьми різного культурного походження, цей сектор може сприяти полікультурній та міжконфесійній толерантності та порозумінню, закладаючи основу для більш мирного суспільства. До того ж завдяки своїй міжгалузевій природі туризм має можливість посилити приватно-державне партнерство та залучити багато зацікавлених сторін – міжнародних, національних, регіональних та місцевих – до спільної роботи над досягненням ЦСР та інших спільних цілей [5].

У 2022 році у Звіті ООН підкреслено важливу роль туризму, яку він відіграв у забезпеченні економічного відновлення. Важлива роль, яку відіграватиме туризм у відновленні національних економік і світової торгівлі, була підкреслена у звіті ООН «Світова економічна ситуація та перспективи» (WESP) за 2022 рік. Спираючись на дані Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), WESP підкреслює важливість цього сектора для світової економіки та особливо для економік, що розвиваються, включаючи малі острівні держави, які розвиваються (SIDS) [75].

Після глобального скорочення на 3,4% у 2020 році та відновлення на 5,5% у 2021 році прогнозується, що світова економіка зросте на 4% у 2022 році, а

потім на 3,5% у 2023 році. Враховуючи важливість туристичної галузі як основної категорії експорту (до пандемії туризм був третім за величиною у світі після палива та хімікатів), і визнаючи її роль як джерела зайнятості та економічного розвитку, очікується, що відновлення сектора сприятиме зростанню в кожному регіоні світу [75].

Раптова зупинка міжнародного туризму, спричинена пандемією, підкреслила важливість цього сектора як для національних економік, так і для індивідуальних засобів існування. В останньому виданні звіту ООН «Світова економічна ситуація та перспективи» використовуються ключові дані ЮНВТО щодо міжнародних туристичних прибуттів і надходжень від туризму, щоб проілюструвати, як вплив пандемії відчутний за межами самого сектора. Міжнародні туристичні прибуття впали на 73% у 2020 році, впавши до рівня, якого не було за 30 років. І хоча в третьому кварталі 2021 року туризм дійсно зафіксував помірне покращення, міжнародні прибуття в період з січня по вересень 2021 року все ще були на 20% нижчими за рівні 2020 року та на 76% нижчими за рівні 2019 року. Криза мала руйнівний вплив на зайнятість, у тому числі в сфері гостинності, туристичних послуг і роздрібною торгівлі. Це непропорційно вплинуло на вразливі групи, включаючи молодь і працівників-мігрантів, а також працівників з нижчим освітнім рівнем і навичками. Посилення гендерного розриву є очевидним, особливо в країнах, що розвиваються, де жінки спостерігають більше зниження рівня зайнятості та участі в робочій силі, ніж чоловіки [75].

Додатково аналізуючи роль сектора в економічному відновленні, у звіті ООН зазначається, що багатьом напрямкам, зокрема країнам, які залежать від туризму, потрібно буде диверсифікувати свій туризм протягом 2022 року та надалі. З огляду на це сьогодні існує потреба розвивати внутрішній і сільський туризм, щоб допомогти місцевій економіці в сільських і депресивних районах сприяти створенню робочих місць і захистити природні ресурси та культурну спадщину, водночас розширюючи можливості жінок, молоді та корінних народів. Крім того, малі острівні держави, що розвиваються, можуть вжити

заходів для того, щоб місцеві підприємства та працівники зберегли більше економічних переваг, які приносить міжнародний туризм, зазначивши, наприклад, що ці країни втрачають приблизно 80% усіх грошей, витрачених туристами у Карибському регіоні [75].

Таким чином, сектор туристичного бізнесу, формується на основі використання методів сталого споживання й виробництва. Туризм відіграє значну роль у прискоренні глобального переходу до сталого розвитку. Крім цього розвиток туризму генерує численні екологічні, соціальні та економічні наслідки в економіці країни, формуючи таким чином основу для сталого її розвитку. Сталий розвиток туризму інтегровано у стратегії досягнення цілей сталого розвитку до 2030 року, для досягнення яких потрібні чіткі стратегії впровадження, необхідні потоки фінансування і технологічні, інфраструктурні та людські інвестиції. Раптова зупинка міжнародного туризму, спричинена пандемією, підкреслила важливість цього сектора як для національної економіки, так і для індивідуальних засобів існування. Основний звіт ООН використовує дані та аналіз ЮНВТО для оцінки вартості спаду туризму та показує, наскільки важливим буде відновлення туризму у 2022 році та в подальшому.

1.2. Культурний туризм: сутність та напрямки

Сьогодні гостро стоїть питання щодо зміцнення діалогу між туризмом і культурою та прийняття обґрунтованих рішень у сфері культурного туризму (рис. 1.5) за рахунок обміну передовим досвідом, демонстрування інклюзивних систем управління та інноваційного досвіду культурного туризму.

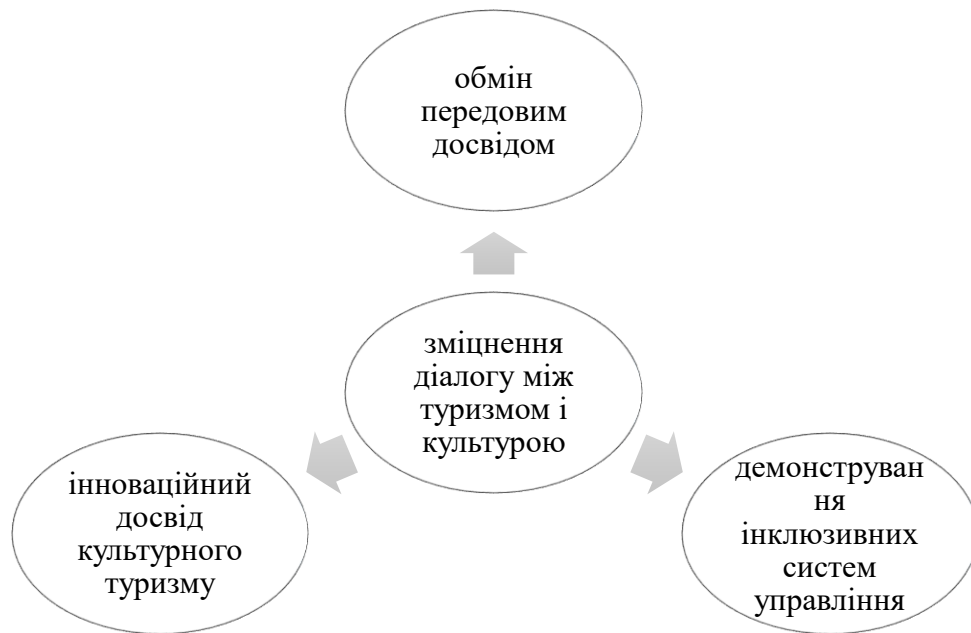

Рис. 1.5. Напрямки зміцнення діалогу між туризмом і культурою

Джерело: створено автором на основі [27].

У дослідженні В. Г. Грановської та Т. М. Стукан визначено, що вперше дефініція «культурно-пізнавальний туризм» була використана на Всесвітній конференції із культурної політики, а активне використання даного терміну розпочалося із 1982 року. За визначенням авторів під цією категорією необхідно розуміти «згруповану сукупність популярних історичних, пам'ятних, географічних місць, що становлять культурне надбання регіону, країни, що є доступною до широкого кола людей при цьому веде до реалізації освітньої функції туризму» [2].

Відповідно до визначення, ухваленого Генеральною Асамблеєю UNWTO, на її 22-й сесії (2017 р.), культурний туризм має на увазі «тип туристичної діяльності, в якій суттєвою мотивацією відвідувача є пізнання, відкриття, досвід і споживання матеріальних і нематеріальних культурних пам'яток/продуктів в туристичному місці. Ці атракціони/продукти стосуються набору відмітних матеріальних, інтелектуальних, духовних та емоційних особливостей суспільства, яке охоплює мистецтво та архітектуру, історичну та культурну спадщину, кулінарну спадщину, літературу, музику, творчі галузі та

живу культуру з їх стилем життя, системою цінностей, віруваннями та традиціями» [70].

При цьому UNESCO виділяє культурний туризм в окремий кваліфікаційний вид, який має свою специфіку та характерні риси, які відрізняють його від інших видів туризму [2]. Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS) характеризує цю дефініцію як певну організовану діяльність, що несе пізнавальний, освітній та елітарний характер з поширення й роз'яснення культурної ідеї. Також за своєю суттю культурний туризм носить не тільки інформаційний характер, за ним існує більш глобальна місія (рис. 1.6) – збереження культурної спадщини, самобутності регіону, а також вирішення суперечних питань, які існують між культурою та туризмом [2].

Культурний туризм особливо тісно пов'язаний із особливими запитами туристів, оскільки важливим мотивом є бажання досліджувати, «випробувати» інші автентичні культури, досліджувати артефакти вимерлих культур, а також основною метою є ознайомлення з «іншими» культурами [80].

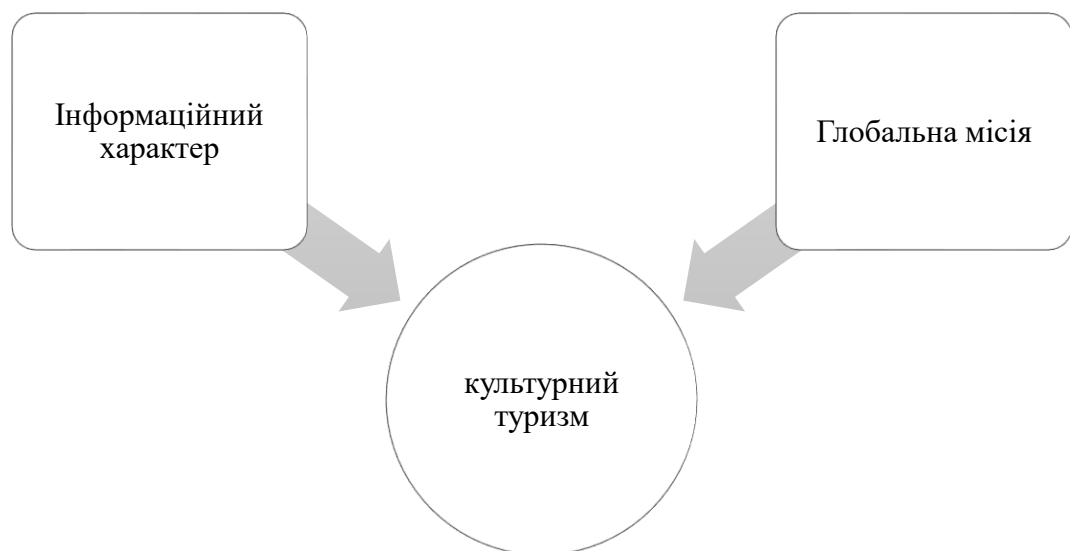

Рис. 1.6. Аспекти формування сутності культурного туризму

Джерело: створено автором на основі [80].

Це спонукає туроператорів культурного туризму формувати комплексний погляд при розробці продуктів на культурні артефакти: сам об'єкт не може функціонувати без цільового середовища, оскільки разом вони утворюють культурний ландшафт. У той же час культурний туризм є не менш важливим для збереження культурної та історичної спадщини: чим більше туристів цікавляться культурною спадщиною, тим більше фінансової підтримки вона залучає. Крім того культурний туризм залишається важливим у створенні позитивного іміджу країни чи міста у глобальному масштабі [80].

Культура завжди була головною метою будь-якої подорожі, починаючи з Великих подорожей у шістнадцятому столітті. За словами Б. Маккерчера [54], культурний туризм, безсумнівно, є найдавнішим видом «найсучасніших» видів туризму: люди подорожували з так званих культурних причин з римських часів; різниця в тому, що до сьогодні вони не розглядалися як виняткові мандрівники. Паломницькі подорожі, відвідування історичних місць, особливі події, фестивалі та ритуали відомі здавна. Сьогодні це називається альтернативним туризмом, до якого, власне, і належить культурно-пізнавальний туризм. Із наведеного визначення можемо окреслити мету культурного туризму – ознайомлення та популяризація серед населення визначних пам'яток культури. До об'єктів культурного туризму необхідно віднести пам'ятки культової, цивільної та ландшафтної архітектури, музеї, театри, виставкові зали, пам'ятники археології, сільські етнопоселення, соціально-культурний сервіс, замки, фортеці, палаци, місця пов'язані з історією та історичною спадщиною регіону, об'єкти етнографії, народні промисли й ремесла, центри прикладного мистецтва [2].

Загалом можливо виділити чотири основні напрями культурного туризму (рис. 1.7).

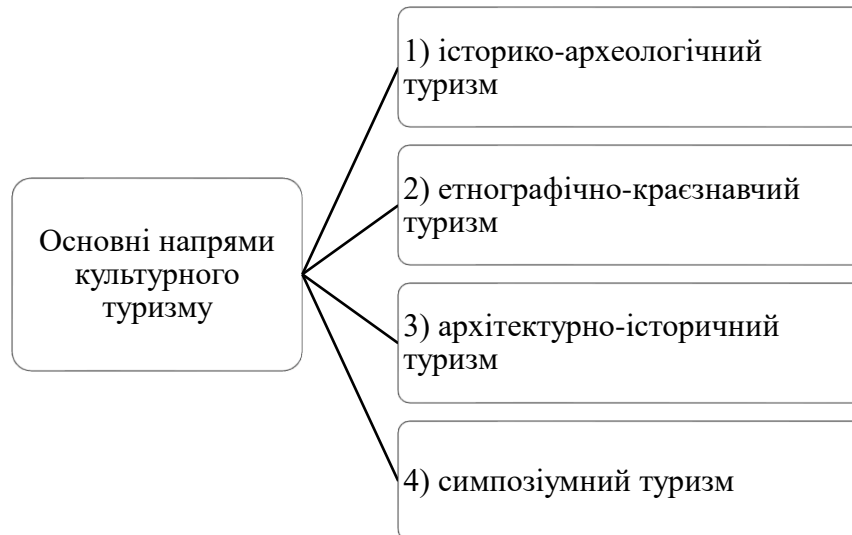

Рис. 1.7. Основні напрямки культурного туризму

Джерело: створено автором на основі [54]

Наведений вище перелік ключових напрямів повністю відповідає наявній історичній спадщині, що формує достатні передумови задля формування та розвитку туристичного потенціалу нашої країни. Україна має достатній культурно-історичним потенціалом, який спроможний задовольнити потребу як внутрішнього, так і зовнішнього споживача. Задоволення культурних потреб стає не лише складовою відпустки, а й головним каталізатором подорожей. Через різні конфлікти у світі та ксенофобію на основі непорозумінь культурно-пізнавальний туризм часто може допомогти культурам спілкуватися та заохочувати взаєморозуміння. Знаючи культуру інших народів, ми краще розуміємо один одного і відчуваємо зростання бажання співпрацювати. Це сприяє комунікації та інтеграції у світовому масштабі [76].

Культурний туризм є провідним пріоритетом для більшості країн у всьому світі, який бере участь у туристичній політиці 90% країн (рис. 1.8) на основі глобального опитування ЮНВТО 2016 року [69].

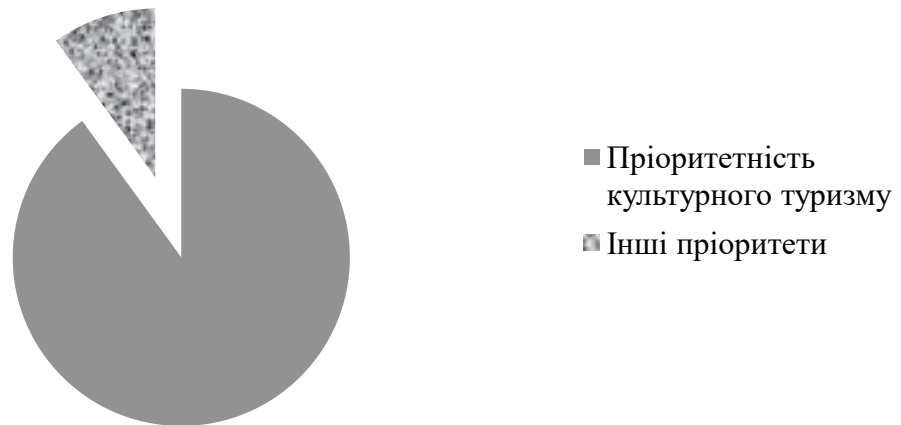

Рис. 1.8. Місце культурного туризму у туристичній політиці

Джерело: створено автором на основі [69]

Більшість країн включають матеріальну та нематеріальну спадщину у своє визначення культурного туризму, а понад 80% включають сучасну культуру – кіно, виконавське мистецтво, дизайн, моду та нові медіа, серед інших [24]. Виходячи із цього, сучасне розуміння поняття культурний туризм можемо узагальнити на рис. 1.9.

Однак існує більша потреба в більш сильній локалізації політики, яка ґрунтується на популяризації та збільшенні місцевих культурних цінностей, таких як спадщина, їжа, фестивалі та ремесла. У Франції, наприклад, долина Луари між Сюлі-сюр-Луар і Шалонн, об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, створив міждисциплінарну команду, яка захищає культурні цінності цього об'єкта та консулює органи влади, відповідальні за територіальний розвиток 300 км долини [24].

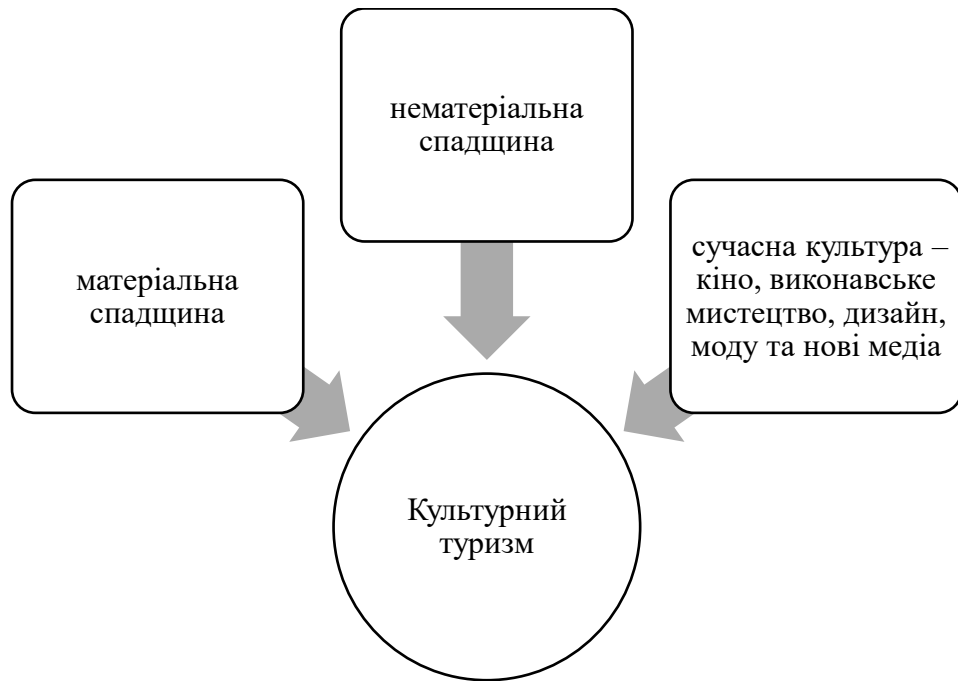

Рис. 1.9. Зміст поняття культурний туризм

Джерело: створено автором на основі [24].

Хоча культурний туризм займає чільне місце в політиці економічного зростання, він має різноманітні переваги, які охоплюють весь спектр розвитку – економічний, соціальний та екологічний (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Напрями розвитку культурного туризму

Джерело: створено автором на основі [24].

Культурний туризм розширює бізнес і можливості працевлаштування, використовуючи культурні ресурси як конкурентну перевагу на туристичних ринках. Культурний туризм все більше використовується як стратегія для країн

і регіонів для збереження традиційних культур, залучення талантів, розробки нових культурних ресурсів і продуктів, створення креативних кластерів і розвитку культурних й креативних індустрій. Культурний туризм, зокрема через музеї, може підтримати освіту про культуру. Туристичний інтерес також може допомогти забезпечити передачу практик нематеріальної культурної спадщини молодим поколінням [24].

У населених пунктах, які часто відвідують туристи, збільшується зайнятість мешканців і стає легше утримувати людей у регіоні, що позитивно впливає на розвиток країни та регіону. Це покращує демографічну ситуацію, тому що молоді надається більше можливостей. Крім того, культурно-пізнавальний туризм допомагає створювати нові ідеї запрошує місцевих жителів до співпраці, що в свою чергу сприяє економічному та соціальному розвитку країни [76].

У той же час культурний туризм є одним із каналів, через які країни можуть розкрити свою ідентичність міжнародному суспільству. Європейська комісія підтримує культурний туризм як головну галузь промисловості, що приносить економічний прибуток. Туристи, як правило, купують більше місцевої продукції. Більше того, «культурно-пізнавальні» туристи подорожують довше, ніж місцеві туристи, і витрачають більше грошей; таким чином, культурно-пізнавальний туризм створює дохід для самої культури і підтримує її [80].

З огляду на всі ці переваги культурного туризму, можна сказати, що всього цього неможливо досягти без належного управління та державного регулювання. Тому кожна країна повинна вкладати великі кошти в управління культурно-пізнавальним туризмом. Метою такого управління є створення й представлення унікального продукту і пропозиції туристу-споживачу такий досвід, який привернув би їхню увагу на основі наступних трьох основних принципів: збереження, використання і просування (рис. 1.11) [80].

Рис. 1.11. Мета управління культурно-пізнавальним туризмом

Джерело: створено автором на основі [80].

Перш за все, наведені принципи можуть заохочувати консервативне використання цінностей та розвивати й вдосконалювати особистість, тобто новий турист, який належить до постмодерного, споживчого суспільства, повинен розуміти, що культурні цінності потрібно не лише споживати, а й зберігати для майбутніх поколінь [80].

Незважаючи на очевидний потенціал туризму як рушійного механізму позитивних змін, існують проблеми, включаючи навігацію в просторі між економічною вигодою та культурною цілісністю. При неправильному управлінні туризм може мати негативний вплив на якість життя та добробут місцевих жителів, а також на природне середовище. Ці лінії розлому стали більш очевидними, коли світ стикнувся із пандемією, яка виявила ступінь надмірної залежності від туризму.

Хоча поточна ситуація з туризмом є непередбачуваною, через можливість наступних подібних криз, пандемія дає можливість експериментувати з новими моделями, щоб сформувати більш ефективні та стійкі альтернативи на майбутнє туризму.

Таким чином, культурний туризм допомагає пізнати світ, познайомитися з культурним розмаїттям, традиціями, звичаями, дізнатися про різні способи життя. Цінність культурного туризму – беззаперечна. Культурно-пізнавальний туризм забезпечує відчуття відкриттів, міжкультурного розуміння та збагачує особистість. Культурний туризм – це тип туристичної діяльності, в якому суттєвою мотивацією відвідувача є пізнання, відкриття, досвід і споживання матеріальних і нематеріальних культурних пам'яток/продуктів в туристичному місці. На національному рівні між культурою та туризмом існує тісний зв'язок. Зближення між туризмом і культурою, а також зростаючий інтерес відвідувачів до культурного досвіду створюють унікальні можливості та нові виклики для туристичного сектора.

1.3. Культурна спадщина як об'єкт світового туризм

Туризм – галузь економіки, яка, за даними UNWTO та UNESCO, матиме швидкі темпи зростання, особливо культурно-пізнавальний туризм [80].

Важливі аспекти розвитку сучасного глобального суспільства (рис. 1.12).

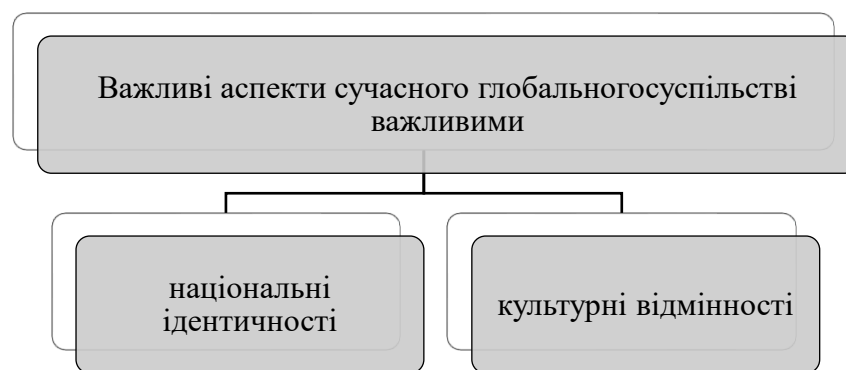

Рис. 1.12. Важливі аспекти розвитку сучасного глобального

Джерело: створено автором на основі [80].

Наведені вище аспекти сучасного глобального суспільства мають вирішальне значення, щоб виділитися за рахунок привернення уваги інших

культур, залучення інвестицій та розвитку економіки, зміцнення культури та національної ідентичності, а також іміджу конкретної країни.

У той же час за визначенням Всесвітньої туристичної організації [1] в найближчі десятиліття туризм залишатиметься у ряді регіонів світу одним з найбільших та найвагоміших джерел створення нових робочих місць. Цей ринок можливо у перспективі матиме суттєвий вплив на більшість сфер підприємницької діяльності.

Відповідно до параграфу 2 статті 7 Рамкової конвенції Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) з туристичної етики «туристичну політику та діяльність слід проводити з повагою до художньої, археологічної та культурної спадщини, яку вони мають охороняти та передавати майбутнім поколінням. Особливу увагу слід приділяти збереженню пам'яток, культових місць, археологічних та історичних місць, а також модернізації музеїв, які мають бути широко відкритими та доступними для туристичних відвідувань» [27].

Культурний туризм може допомогти заохочувати оцінку місцевої спадщини та гордість за неї, тим самим викликаючи більший інтерес та інвестиції в її охорону. Зростання культурного туризму змінило глобальний міський ландшафт за останні десятиліття, сильно вплинувши на просторове планування в усьому світі. У багатьох країнах культурний туризм використовувався для стимулювання відродження міст або стратегій брендингу міста, від великих мегаполісів в Азії чи арабських держав, що будують культурні пам'ятки та сучасну архітектуру, щоб стимулювати розвиток туризму, до малих і середніх міських поселень, їхні культурні надбання для стимулювання місцевого розвитку. На національному рівні культурний туризм також вплинув на рішення щодо планування, заохочуючи розвиток узбережжя в одних районах та відроджуючи внутрішні поселення в інших. Ця глобальна тенденція значною мірою сприяла розвитку міської інфраструктури за рахунок державних і приватних інвестицій, особливо впливаючи на транспорт, відновлення історичних будівель і територій, а також реабілітацію громадських приміщень. Розширення культурних мереж міста, включно з програмою Міст

Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та Мережею творчих міст ЮНЕСКО, також перегукується з цим імпульсом. Аналогічно, розширення культурних маршрутів, що об'єднують кілька міст або населених пунктів навколо культурних спільнот, щоб стимулювати туризм, також породило нову солідарність, одночасно впливаючи на економічні та культурні обміни між містами в різних країнах і регіонах [24].

Відповідно до визначення ЮНЕСКО під спадщиною необхідно розуміти культурну спадщину, яку ми отримуємо з минулого, якою ми живемо в сьогоденні та яку ми передамо майбутнім поколінням [18]. За допомогою Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року ЮНЕСКО [4] встановила, що певні місця на Землі мають «виняткову універсальну цінність» і належать до спільної спадщини людства, наприклад, ліс Серенгеті в Східній Африці, піраміди Єгипту, Великий Бар'єрний риф в Австралії та барокові собори Латинської Америки. Тим не менш, культурна спадщина не обмежується пам'ятниками та колекціями предметів. Вона також складається з живих проявів, успадкованих від наших предків, таких як усні традиції, виконавське мистецтво, соціальні манери, ритуали, святкові події, знання та практики, пов'язані з природою та всесвітом, а також знання та техніки, пов'язані з традиційними ремеслами. Незважаючи на свою крихкість, нематеріальна культурна спадщина або жива спадщина є важливим чинником збереження культурного розмаїття [18].

Поняття спадщини є важливим для культури та майбутнього, оскільки воно становить «культурний потенціал» сучасних суспільств, сприяє безперервній переоцінці культур та ідентичності та є важливим засобом передачі досвіду, навичок та знань між поколіннями. Крім того, спадщина є джерелом натхнення для творчості та інновацій, які створюють сучасні та майбутні культурні продукти. Культурна спадщина має потенціал сприяти доступу до культурного розмаїття та насолоді ним. Це також може збагатити соціальний капітал і створити відчуття індивідуальної та колективної приналежності, що допомагає підтримувати соціальну та територіальну єдність.

З іншого боку, культурна спадщина стала економічно важливою для сектору туризму в багатьох країнах [18].

Мельничук О. І. під культурною спадщиною визначає сукупність успадкованих сучасниками від попередніх поколінь культурних цінностей. Науковцем запропонована класифікація об'єктів культурної спадщини, які представлено на рис. 1.13.

Рис. 1.13. Класифікація об'єктів культурної спадщини

Джерело: створено автором на основі [6].

Об'єкти культурної спадщини підлягають збереженню та охороні, а також повинна бути доступною для якомога більшого кола зацікавлених осіб і всіляко популяризуватися [6].

К. А. Поливач у результаті проведеного аналізу сучасних підходів до розгляду поняття «культурна спадщина» визначив наступні підходи до його визначення: генетичний, географічний, інформаційний, правовий, соціально-економічний, збалансований та гуманітарний, характеристика яких наведена на рис. 1.14.

генетичний	<ul style="list-style-type: none"> • спадщина як носій історичної пам'яті, що визначає збереження самобутності національної або регіональної культури, природних особливостей місцевості)
географічний	<ul style="list-style-type: none"> • спадщина як властивість території
історичний	<ul style="list-style-type: none"> • спадщина як відображення історичного досвіду взаємодії людини й природи
інформаційний	<ul style="list-style-type: none"> • спадщина як інформаційно-культурний феномен
правовий	<ul style="list-style-type: none"> • спадщина як об'єкт правових і майнових відносин у суспільстві
соціально-економічний	<ul style="list-style-type: none"> • спадщина як основа збереження культурного й природного різноманіття країни, окремих регіонів, етносів, груп населення, ресурс для соціально-економічного розвитку територій, туризму і т. д.
збалансований та гуманітарний	<ul style="list-style-type: none"> • спадщина як основа та ресурс розвитку суспільства в цілому, включаючи широке коло екологічних, соціальних і гуманітарних аспектів, у тому числі збалансований розвиток, освіту та просвіту, якість життя, боротьбу з бідністю тощо

Рис. 1.14. Підходи до визначення поняття культурної спадщини

Джерело: створено автором на основі [8, с. 15].

Відповідно до Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року виділено три критерії класифікація культурної спадщини:

1) пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність із точки зору історії, мистецтва чи науки;

2) ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок із пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

3) визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології [4].

К. Г. Вілліс зазначає, що невеликі артефакти, такі як скульптури, кераміка, монети, обладунки, картини тощо, зберігаються в музеях і художніх галереях. Будівлі, пам'ятники та історичні місця часто підпадають під розпорядження щодо збереження та регулювання з боку уряду, щоб забезпечити їхнє виживання для майбутніх поколінь. Артефакти культурної спадщини є більшою чи меншою мірою унікальними та незамінними. Це ставить ряд економічних питань, окрім безпосереднього питання про те, скільки люди готові платити за споживання (використання, перегляд, досвід) різних культурних благ [82].

Але культурна спадщина – це не просто набір культурних об'єктів чи традицій минулого. Це також результат процесу відбору: процесу пам'яті та забуття, який характеризує кожне людське суспільство, яке постійно займається вибором – як з культурних, так і з політичних міркувань – що варто зберегти для майбутніх поколінь, а що ні. Усі народи роблять свій внесок у культуру світу. Ось чому важливо поважати та охороняти всю культурну спадщину через національні закони та міжнародні договори. Незаконний обіг артефактів і культурних об'єктів, пограбування археологічних пам'яток, знищення

історичних будівель і пам'яток завдає непоправної шкоди культурній спадщині країни. ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури), заснована в 1954 році, прийняла міжнародні конвенції про захист культурної спадщини, щоб сприяти міжкультурному взаєморозумінню, підкреслюючи при цьому важливість міжнародного співробітництва. Охорона культурних цінностей – давня проблема. Одним із найбільш часто повторюваних питань у сфері охорони культурної спадщини є складне співвідношення інтересів особи та громади, баланс між приватними та публічними правами [28].

З огляду на це туризм повинен керуватися балансуванням між розвитком і охороною культурної спадщини. Туризм є чудовим способом заохочення та забезпечення доступу до культурної спадщини, але він також несе з собою проблеми, пов'язані з перенаселеністю, культурним присвоєнням та втратою автентичності. Туризм приносить гроші та робочі місця містам і регіонам, але він також може завдати шкоди повсякденному життю жителів, а також культурі та спадщині регіону. Враховуючи можливі негативні наслідки надмірного туризму та його вплив на культурну спадщину, деякі місцеві громади та експерти зі спадщини часом виступають проти туризму та пов'язаного з ним розвитку. Сталий культурний туризм пропонує нову перспективу, оскільки він ставить культурну спадщину та місцеві громади в центр процесів прийняття рішень. Залучення місцевих громад та інших зацікавлених сторін до процесів прийняття рішень є ключовим для забезпечення результатів, які приносять користь як культурній спадщині, так і місцевому населенню. Метою сталого культурного туризму є забезпечення належної практики збереження разом із автентичною інтерпретацією, яка підтримує місцеву економіку [61].

Культурна спадщина є потужним драйвером та основою для зростання культурного туризму. З іншого боку, культурний туризм може каталізувати розвиток культурної політики. Так було під час щорічного Фестивалю тихоокеанського мистецтва (FestPac), який викликав низку позитивних політичних подій після його проведення у 2012 року, спрямованих на

зміцнення соціальної єдності та гордості громади в контексті тривалого періоду соціальних заворушень. Наступного року Соломонові Острови прийняли свою першу національну культурну політику з акцентом на культурній спадщині та культурному туризмі, що призвело до значного збільшення культурних заходів, організованих по всій країні [23].

Культурний туризм є провідним пріоритетом для більшості країн у всьому світі. Згідно з глобальним опитуванням ЮНВТО 2016 року [68], культурний туризм та культурна спадщина включені у туристичну політику 90% країн. Більшість країн включають матеріальну та нематеріальну культурну спадщину у своє визначення культурного туризму, а понад 80% включають сучасну культуру – кіно, виконавське мистецтво, дизайн, моду та нові медіа, серед іншого. Однак існує більша потреба в сильнішій локалізації політики, яка ґрунтується на просуванні та покращенні місцевих культурних активів, таких як спадщина, їжа, фестивалі та ремесла. У Франції, наприклад, долина Луари між Сюлі-сюр-Луар і Шалон, який є об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, створив міждисциплінарну команду, яка захищає культурні цінності цього об'єкта та консультує органи влади, відповідальні за територіальний розвиток 300-кілометрової долини [22]. Незважаючи на явний потенціал туризму як рушійної сили позитивних змін, існують проблеми, зокрема орієнтування між економічною вигодою та культурною цілісністю. Вирішальна роль туризму в посиленні інклюзивного розвитку громади часто може залишатися на узбіччі планування та впровадження політики. Швидке та незаплановане зростання туризму може спричинити низку негативних наслідків, зокрема тиск на місцеві громади та інфраструктуру через надмірний туризм у пікові періоди, джентрифікацію міських районів, проблеми з відходами та глобальні викиди парникових газів. Висока кількість відвідувачів об'єктів культурної спадщини може перевищити їхню природну пропускну здатність, таким чином підриваючи зусилля щодо збереження та впливаючи як на цілісність, так і на автентичність об'єктів спадщини. Надмірна комерціалізація та фольклоризація практик нематеріальної спадщини, включаючи вилучення цих практик із

контексту для туристичних цілей, можуть ненавмисно змінити практику з часом. Великі комерційні інтереси можуть монополізувати вигоди від туризму, запобігання досягненню цих переваг місцевими громадами. Надмірна залежність від туризму також може створити локальні моноеконіміки за рахунок диверсифікації та альтернативних економічних моделей. Таким чином, при неправильному управлінні туризм може мати негативний вплив на якість життя та добробут місцевих жителів, а також на природне середовище [22].

Культурна спадщина може бути використана для культурної дипломатії як форма «м'якої сили» для побудови діалогу між народами та зміцнення зовнішньої політики. Наприклад, посилення регіонального співробітництва між 16 країнами лежить в основі транснаціональної програми ЮНЕСКО «Шовковий шлях», яка відображає важливість культури та спадщини як частини зовнішньої політики. ЮНЕСКО також співпрацює з ЄС і National Geographic для розробки World Heritage Journeys, унікальної туристичної платформи, яка поглиблює туристичний досвід через чотири вибрані культурні маршрути, що охоплюють 34 об'єкти Всесвітньої спадщини – культурні маршрути, пов'язані з їжею та вином [59], а також заходи щодо захисту місцевих харчових продуктів, наприклад, через етикетки та сертифікати походження. Наприклад, регіон Емілія-Романья в Італії виробляє більше їжі та напоїв із захищеним походженням, ніж будь-який інший регіон країни. Одне з міст регіону Парма – Креативне місто ЮНЕСКО (гастрономія) і культурна столиця Італії (2020-2021) [57] – планує відновити свою культурну діяльність для стимулювання туризму після послаблення обмежень. Тим часом Іспанія нещодавно вжила заходів для відродження своєї індустрії туризму завдяки своїм містам, занесеним до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [48]. У зв'язку з цим нещодавно зібралася Група 15 міст Всесвітньої спадщини Іспанії, щоб обговорити план модернізації та підвищення конкурентоспроможності туристичного сектору країни. Отже, культурна спадщина як провідний ресурс культурного туризму поступово займає все більш помітне місце в політиці країн Центральної Азії та Східної Європи, які прагнуть відродити

нематеріальну спадщину та сприяти розвитку креативної економіки [21] як частині стратегії зміцнення національної культурної ідентичності та відкриття для міжнародної спільноти. В Африці культурний туризм є зростаючим ринком, який розвивається завдяки культурній спадщині, ремеслам, а також національним і регіональним культурним подіям. Такі великі фестивалі, як Dak-Art у Сенегалі, Bamako Encounters Photography Biennale у Малі, Sauti za Busara в Об'єднаній Республіці Танзанія, Панафриканський фестиваль кіно та телебачення в Уагадугу в Буркіна-Фасо та фестиваль вуличного мистецтва Chale Wote у Гані – це кілька яскравих і популярних платформ на континенті, які поділяють культурні прояви, створюють дохід для місцевої економіки та зміцнюють панафриканську ідентичність [23].

Коли спалахнула пандемія, географічний контекст деяких країн означав, що багато з них змогли швидко закрити кордони та віддати пріоритет внутрішньому туризму. Це передусім стосується таких країн, як Австралія та Нова Зеландія. Однак ці обмеження супроводжуються значними економічними витратами для багатьох малих острівних держав, що розвиваються (SIDS), чия економіка залежить від туризму та експорту товарів. Соціально-відповідальні подорожі та екотуризм стали більш пріоритетними для туристів та місць, які вони відвідують. Туристи все більше усвідомлюють свій вуглецевий слід, споживання енергії та використання відновлюваних ресурсів. Ця тенденція підкреслилася внаслідок пандемії. Згідно з останнім опитуванням Booking.com, мандрівники стають більш сумлінними щодо того, як і чому вони подорожують, причому понад дві третини (69%) очікують, що індустрія туризму запропонує більш екологічні варіанти подорожей [64]. Наприклад, після закриття пляжів у Таїланді країна шукає способи запровадити певну політику управління, яка може досягти кращого балансу з екологічною стійкістю. Ініціативи ЮНЕСКО про сталий туризм [60] запущені у партнерстві з Expedia Group зосереджується на просуванні сталого туризму та збереженні спадщини. Цей план використовує галузевий підхід до захисту навколишнього середовища та культури, вимагаючи від компаній запровадити жорсткі заходи

щодо виключення одноразового пластику та популяризації місцевої культури. У 2021 році ця ініціатива поширюється в усьому світі, оскільки в контексті COVID-19 з'являється новий, більш екологічно та соціально свідомий світовий туристичний ринок [23].

Зміна клімату завдає великої шкоди об'єктам культурної спадщини, що посилює їхню вразливість до інших ризиків, зокрема неконтрольованого туризму. Про це наголошується в публікації «Всесвітня спадщина та туризм у мінливому кліматі» [83], опублікований ЮНЕСКО, ЮНЕП і Союзом зацікавлених вчених, у якому аналізуються наслідки зміни клімату для спадщини та її потенціал назавжди змінити або знищити цілісність і автентичність пам'яток. Екстремальні погодні явища, проблеми з безпекою та нестача води, серед іншого, можуть перешкодити доступу до місць і завдати шкоди економічним засобам існування постачальників туристичних послуг і місцевих громад. Підвищення рівня моря дедалі більше вплине на прибережний туризм, який є найбільшим компонентом цього сектору в усьому світі. Зокрема, коралові рифи, внесок яких у світову туристичну економіку становить 11,5 мільярдів доларів США, знаходяться під великим ризиком через зміну клімату [23].

Морські місця часто є туристичними магнітами, де щорічно сотні тисяч відвідувачів насолоджуються цими місцями на яхтах і круїзних кораблях. У випадку морських об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, які підпадають під відповідальність урядів, часто покладаються на альтернативні механізми фінансування, такі як гранти та пожертви, а також партнерство з неурядовими організаціями та/або приватним сектором, серед іншого. Західно-норвезькі фіорди – Гейрангер-фіорд і Нерей-фіорд у Норвегії отримують значну частину бюджету управління з інших джерел, ніж від держави. Цей ресурс отримав вигоду від партнерства з приватною компанією Green Dream 2020, яка дозволяє доступ лише «найекологічнішим» операторам, а відсоток прибутку від турів повертається на довгострокове збереження. У Сімангалісо в Південній Африці національний закон, який встановлював систему управління об'єктом

всесвітньої спадщини, супроводжувався зобов'язанням поєднувати збереження об'єкта з діяльністю сталого економічного розвитку, яка створювала робочі місця для місцевого населення. Водно-болотний парк і Simangaliso Wetland Park підтримує 12 000 робочих місць і проводить програму екологічної освіти у 150 школах. На Великому Бар'єрному рифі в Австралії, де 91% усіх місцевих робочих місць пов'язано з рифом, Програма відновлення коралів займається збереженням шляхом висаджування коралів і сприяє місцевому взаємодії всієї громади та місцевого туристичного бізнесу [23].

Таким чином, культурна спадщина – це спадщина фізичних артефактів і нематеріальних атрибутів суспільства, успадкованих від минулих поколінь. Фізичні артефакти включають твори мистецтва, літератури, музики, археологічні та історичні артефакти, а також будівлі, пам'ятники та історичні місця, тоді як нематеріальні атрибути включають соціальні звичаї, традиції та практики, які часто ґрунтуються на естетичних і духовних віруваннях та усних переказах. Нематеріальні атрибути разом із фізичними артефактами характеризують і ідентифікують відмінність суспільства. Культурну спадщину, передану нам від наших предків, необхідно зберегти на благо всіх. В епоху глобалізації культурна спадщина допомагає пам'ятати про наше культурне розмаїття, а її розуміння розвиває взаємну повагу та відновлює діалог між різними культурами.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В ГРУЗІЇ

2.1. Загальна характеристика розвитку Грузії

Грузія, південнокавказька країна, що омивається Чорним морем на заході. Країна розташована на перетині шляхів між Західною Азією та Східною Європою. Межує з Вірменією, Азербайджаном, Росією та Туреччиною. Грузія має загальну площу 69 700 км². Столиця і найбільше місто – це Тбілісі із населення в 1,3 млн. осіб. Розмовні мови включають грузинську (яка є офіційною), російську та вірменську [34].

Офіційна назва та міжнародна назва – Sak'art'velo. Код країни: ge. Місцевий час відповідає режиму UTC +3 год. Країна виконує перехід на літній час (DST) на періоду березень – жовтень, тоді досягається часовий пояс UTC +4. Телефонний код країни: +995 [34].

Найбільш густонаселені міста Грузії представлено на рис. 2.1.

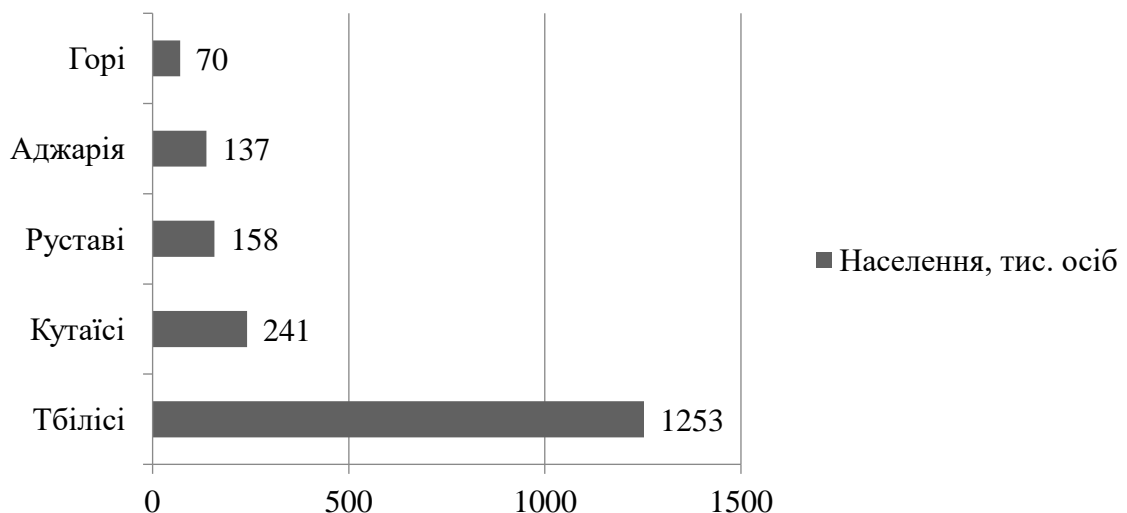

Рис. 2.1. Населення найбільш густонаселених міст Грузії

Джерело: створено автором на основі [3480].

За державним устроєм Грузія є республікою. 9 квітня 1991 року Верховна Рада Республіки Грузія проголосила незалежність від СРСР. У Грузії діє Конституція від 17 жовтня 1995 р. [34].

За географічним розташування Грузія розміщена у Південно-Західній Азії, Південному Кавказі, межує з Чорним морем, між Туреччиною та Росією. Площа країни складає 26 911 кв. миль. 20% загальної території не підконтрольні уряду Грузії, внаслідок російської окупації. Грузія загалом має помірний клімат: середземноморський на узбережжі Чорного моря з холодними зимами в горах[34].

Етнічний склад населення Грузії представлено на рис. 2.2.

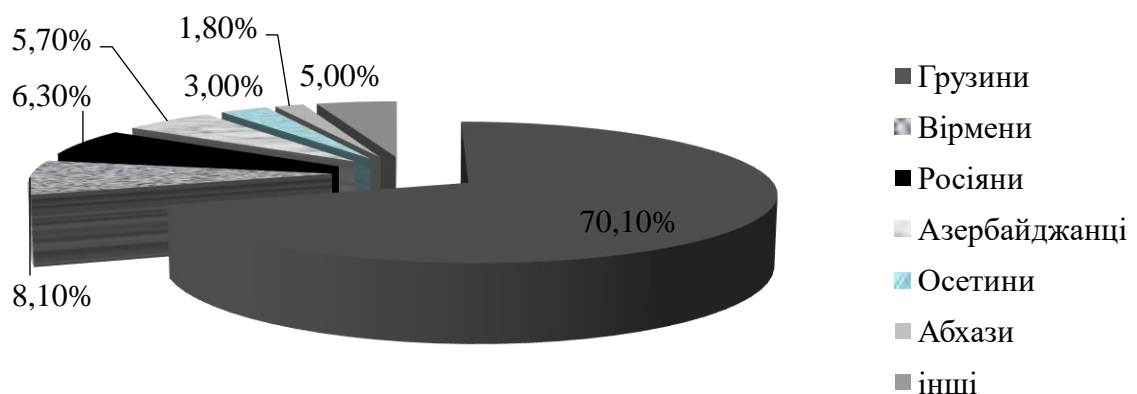

Рис. 2.2. Етнічний склад населення Грузії

Джерело: створено автором на основі [3480].

Отже, основною етнічною групою є грузини (70,1%), на другому і третьому місці перебувають вірмени (8,1%) та росіяни (6,3%). Найменшу частку займають азербайджанці, осетини та абхази.

Релігійний склад населення Грузії представлено на рис. 2.3.

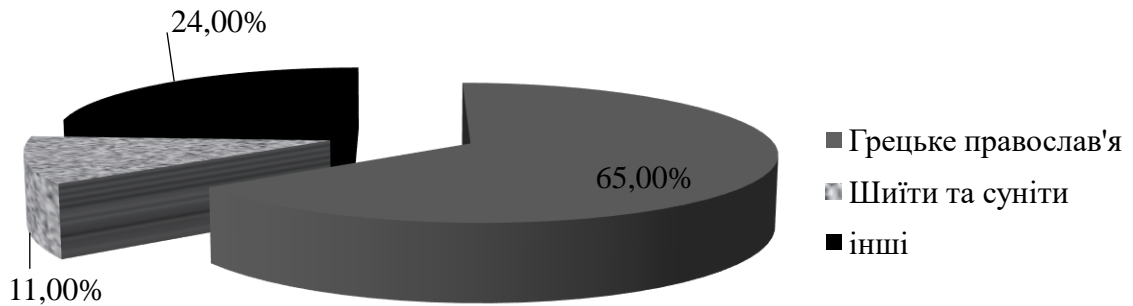

Рис. 2.3. Релігійний склад населення Грузії

Джерело: створено автором на основі [3480].

Тож основною релігією є грецьке православ'я, яке складає 65% населення Грузії. Інші конфесійні групи включають шіїтів і сунітів (11%), вірменських григоріан, католиків, баптистів, іудаїстів. Грамотність населення складає 99% [34]. Загальна чисельність населення станом на 25 жовтня 2022 року Грузії становить 3 971 512 осіб, згідно з опрацюванням Worldometer останніх даних ООН. За даними ООН, населення Грузії на 2020 рік оцінюється в 3 989 167 осіб на середину року (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Населення Грузії за 2005-2020 роки

рік	Населення	Річна зміна, %	Річна зміна	Мігранти (нетто)	Середній вік	Коефіцієнт народжуваності	Щільність (Р/км ²)	Міська популяція %	Міське населення	Частка країни у світовій популяції	Населення світу, млрд осіб	Глобальний рейтинг Грузії
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2020 рік	3,989,167	-0,19 %	-7 598	-10 000	38,3	2,06	57	58,1 %	2317,778	0,05 %	7,8	132

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2019 рік	3,996,765	-0,15 %	-6 177	-10 000	37,8	2,01	58	57,7 %	2305 017	0,05 %	7,72	132
2018 рік	4 002 942	-0,14 %	-5774	-10 000	37,8	2,01	58	57,2 %	2 290 836	0,05 %	7,63	132
2017 рік	4 008 716	-0,17 %	-6734	-10 000	37,8	2,01	58	56,8 %	2 278 042	0,05 %	7,55	132
2016 рік	4 015 450	-0,22 %	-8733	-10 000	37,8	2,01	58	56,5 %	2,270,328	0,05 %	7,46	131
2015 рік	4,024,183	-0,37 %	-14 983	-19 068	37,7	2,00	58	56,4 %	2 270 087	0,05 %	7,38	130
2010 рік	4 099 099	-0,53 %	-22 214	-23 962	37,0	1,80	59	57,3 %	2 350 051	0,06 %	6,96	125
2005 рік	4,210,168	-0,71 %	-30 404	-29 667	35,9	1,58	61	57,1 %	2 405 012	0,06 %	6,54	121

Джерело: створено автором на основі [3380].

Населення Грузії становить 0,05% від загального населення світу. Грузія займає 132 місце в списку країн (і залежних регіонів) за чисельністю населення. Щільність населення в Грузії становить 57 осіб на км² (149 осіб на миль²). 58,1 % населення є міським (2 317 778 осіб у 2020 році). Середній вік у Грузії становить 38,3 років [33].

Природні ресурси Грузії включають ліси, гідроенергетику, кольорові метали, марганець, залізну руду, мідь, цитрусові, чай, вино. Найбільш поширеною сільськогосподарською продукцією є цитрусові, виноград, чай, лісові горіхи, овочі; тваринництво. Розвинутими галузями промисловості є металургія, літакобудування, верстатобудування, електроприлади, видобуток корисних копалин (марганець і мідь), хімічна промисловість, вироби з дерева, вино. Грошова одиниця Грузії – ларі (GEL), яка введена в обіг у 1995 році [34].

За політичною системою, Грузія є унітарною напівпрезидентською республікою з урядом, який обирається через представницьку демократію. Політична система залишається в процесі перехідного періоду з частими коригуваннями балансу влади між президентом і парламентом [34]. Правляча Грузинська Мрія – Демократична Грузія (GD-DG) перемогла на останніх парламентських виборах і зберігає свою більшість у парламенті. У результаті

вторгнення Росії в Україну тисячі людей вийшли на вулиці, щоб протестувати проти Росії, а деякі закликали грузинський уряд піти у відставку через його бездіяльність. Економіка Грузії є вразливою до економічного шоку в Росії, викликаного санкціями, через її залежність від Росії в сфері торгівлі та туризму [35].

Основні показники економічного розвитку Грузії наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Загальні показники соціально-економічного розвитку Грузії, 1990-2020 роки

Показник	1990	2000	2010	2020
1	2	3	4	5
Світ				
Коефіцієнт бідності становить 2,15 дол, США на день (2017 ПКС) (% населення)	„	22,9	14,4	5,8
ВНД, метод Atlas (поточні дол, США) (млрд,)	3,67	3,22	12,14	15,86
ВНД на душу населення, метод Atlas (поточний дол, США)	750	790	3,210	4260
ВНД, ППС (поточні міжнародні дол, США) (млрд,)	12,55	12,80	28,14	52,28
ВНД на душу населення, ПКС (поточні міжнародні долари)	2580	3,140	7430	14 040
Люди				
Частка доходу, що належить найбіднішим 20%	„	5,4	5,7	7,0
Очікувана тривалість життя при народженні, загальна (років)	70	70	71	74
Економіка				
ВВП (поточні дол, США) (млрд,)	7,75	3,06	12,24	15,84
Зростання ВВП (річний %)	-14,8	1,8	6,2	-6,8
Інфляція, дефлятор ВВП (річний %)	22,2	4,7	14,2	7,3
Сільське господарство, лісове господарство та рибальство, додана вартість (% ВВП)	30	21	8	7
Промисловість (включаючи будівництво), додана вартість (% ВВП)	31	21	17	21
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	40	23	33	37
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	45	40	50	57
Валове накопичення капіталу (% ВВП)	31	27	21	24
Дохід, за винятком грантів (% ВВП)	„	14,3	23,1	24,9
Чисте кредитування (+) / чисте запозичення (-) (% ВВП)	„	-0,6	-4,2	-8,4
Держави та ринки				
Час, необхідний для відкриття бізнесу (днів)	„	25	3	1
Внутрішній кредит, наданий фінансовим сектором (% ВВП)	„	„	33,8	83,3
Податкові надходження (% ВВП)	„	11,4	21,4	21,4
Військові витрати (% ВВП)	„	0,6	3,7	1,8

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5
Абоненти мобільного стільникового зв'язку (на 100 осіб)	0,0	4,5	97,1	127,8
Особи, які користуються Інтернетом (% населення)	0,0	0,5	26,9	72,5
Глобальні посилення				
Торгівля товарами (% ВВП)	8	34	57	72
Чистий індекс бартерних умов торгівлі (2000 = 100)	„	100	142	150
Сума зовнішнього боргу, загальна (DOD, поточні долари США) (млн,)	79	1,826	8790	20 089
Загальний обсяг обслуговування боргу (% від експорту товарів, послуг і первинного доходу)	„	12,7	17,5	35,3
Чиста міграція (тис,)	-592	-148	-95	-50
Особисті грошові перекази, отримані (поточні дол, США) (млн,)	„	206	1,184	2,110
Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив (ПБ, поточні долари США) (млн,)	0	131	921	534
Чиста отримана офіційна допомога на розвиток (поточні дол, США) (млн,)	0,2	171,9	588,9	1040,9

Джерело: створено автором на основі [3580].

За останні роки економічне зростання Грузії було високим до 2019 року, у 2020 році стало негативним із подальшим відновлення у 2022 році. Економічна активність виявилася сильнішою, ніж очікувалося, при цьому зростання реального ВВП у першій половині 2022 року оцінюється на рівні 10,5 відсотка (річно-країна). Після підвищення безробіття до 20,6 відсотка у 2021 році ринки праці почали відновлюватися, а безробіття знизилося до 18,1 відсотка у другому кварталі. 2022 рік [65].

Зовнішні рахунки підвищилися завдяки поживленню туристичних прибуттів і різкому збільшенню чистого обсягу грошових переказів (69 відсотків, порівняно з аналогічним періодом минулого року), викликаного припливом з Росії. Вони включають як грошові перекази, так і перекази від негромадян. Збирання податків у 2022 році центральним урядом зросло на 33,6 відсотка (порівняно з минулим роком) протягом першої половини 2022 року завдяки відновленню споживання. Водночас державні видатки зросли на 9,3 відсотка (р/р) у номінальному вираженні протягом першої половини 2022 року (скорочення в реальному вираженні) [65].

Основними групами експорту Грузії є:

- 1) транспортні засоби,
- 2) феросплави,
- 3) добрива,
- 4) горіхи,
- 5) металобрухт,
- 6) золото,
- 7) мідні руди тощо [34].

Основні партнери Грузії по експорту представлено на рис. 2.4 із зазначенням їх часток у загальному обсязі.

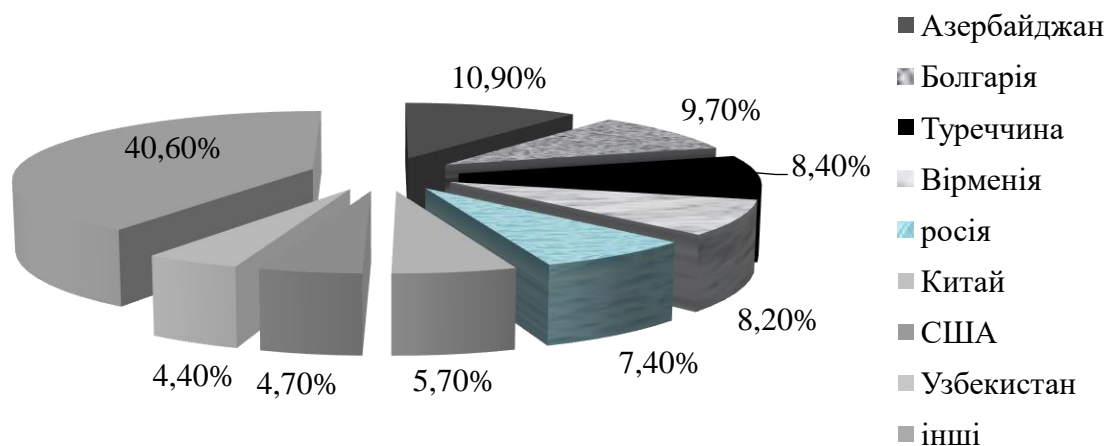

Рис. 2.4. Частки основних партнерів Грузії по експорту, %

Джерело: створено автором на основі [34].

Отже, основними партнерами Грузії по експорту є Азербайджан (40,6%), Болгарія (10,9%), Туреччина (9,7%).

Основними групами імпорту Грузії є:

- 1) паливо,
- 2) транспортні засоби,
- 3) машини та запчастини,

4) зерно та інші продукти харчування,

5) фармацевтичні товари тощо [34].

Основні партнери Грузії по імпорту представлено на рис. 2.5 із зазначенням їх часток у загальному обсязі.

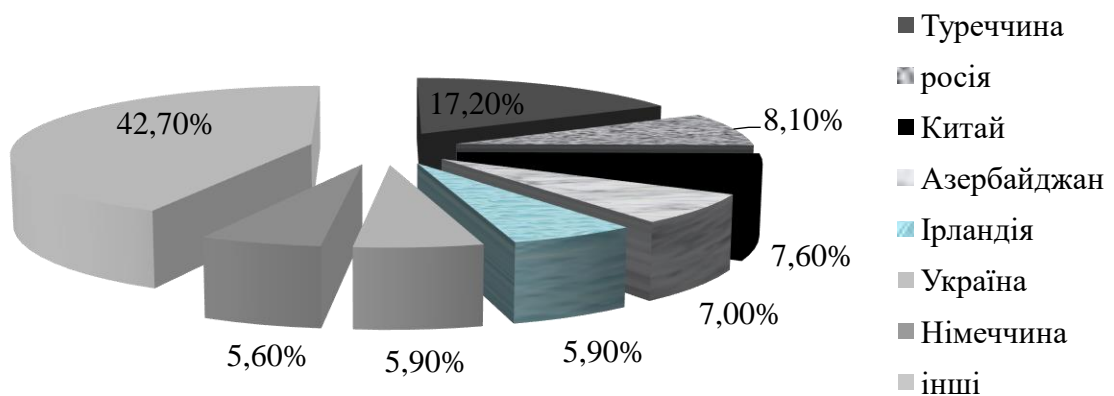

Рис. 2.5. Частки основних партнерів Грузії по імпорту, %

Джерело: створено автором на основі [34].

Прогнози Світового банку для економіки Грузії були покращені з огляду на високі показники, зафіксовані протягом 2022 року. У 2022 році інфляція залишатиметься двозначною, хоча очікується, що тиск на ціни зменшиться до кінця року та в 2023 році, оскільки міжнародні ціни на нафту та вузькі місця з боку пропозиції зменшаться. Очікується, що довгострокові контракти з фіксованою ціною на постачання газу та спільний кордон з Росією допоможуть компенсувати будь-які стрибки цін на сировину. Очікується, що монетарна політика залишатиметься жорсткою, доки інфляційний тиск не вщухне. Очікується, що фіскальний дефіцит скоротиться до 3,2 відсотка ВВП у 2022 році, і після тимчасового призупинення через спалах COVID-19 уряд Грузії, як очікується, дотримуватиметься фіскального правила до 2023 року.

Співвідношення державного боргу до рівня ВВП очікується, що в 2023 році вони знизяться приблизно до 45% ВВП порівняно з майже 60% у 2020 році [65].

Таким чином, Грузія – це держава у Східній Європі, на південно-східному узбережжі Чорного моря. Розташована на перехресті Європи й Азії. Має спільні кордони з такими країнами: на півночі – Росія, на півдні – Туреччина і Вірменія, на сході – Азербайджан. Її стратегічне розташування робить Грузію природним логістичним і транзитним центром уздовж «Нового шовкового шляху», що з'єднує Азію та Європу через Кавказ. Грузія є членом Ради Європи, Євроконтролю, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, і Організації економічного співробітництва та розвитку. Грузія є невеликою країною з перехідною ринковою економікою з населенням 3,9 мільйона людей із ВВП на душу населення 5015,3 доларів у 2021 році. Економіка Грузії стабільно зростає, але зовнішні потрясіння в регіоні, такі як міжнародні санкції, пов'язані з російсько-українським конфліктом і пандемією COVID-19 із подальшими карантинами, спочатку мали негативний вплив на економіку Грузії та сприяли нижчим темпам зростання ніж прогнозовано. Однак економіка Грузії вже значною мірою відновилася, зросла на 10,4 відсотка у 2021 році.

2.2. Сучасний стан туризму у Грузії

Національне управління туризму Грузії публікує статистику міжнародних мандрівників. При цьому під поняттям міжнародний мандрівник Національне управління туризму Грузії розуміє нерезидента будь-якого віку, який переміщується між різними географічними районами на різний час і з різними цілями. Цей термін охоплює як туристів, так і мігрантів (які залишаються в країні більше шести місяців для навчання, роботи, возз'єднання родини та з іншими цілями), а також тих осіб, які використовували Грузію як транзитну країну. Тож, міжнародні відвідувачі – це мандрівники віком від 15 років і

нерезиденти Грузії, які відвідали територію Грузії за межами свого природного середовища, тоді як турист – це відвідувач, який переночував у Грузії [25].

У 2019 році кількість візитів міжнародних мандрівників склала майже 9,3 мільйона, причому кількість туристів становить приблизно 5 мільйонів із цієї кількості (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка візитів міжнародних мандрівників у 2017-2021 рр

Тип відвідування	2017	2018	2019	2020	2021
Відвідування міжнародних мандрівників	7902509	8679544	9357964	1747110	1881271
Відвідування міжнародних відвідувачів	6482830	7203350	7725774	1513421	1721242
Туристичні відвідування	4069354	4756820	5080478	1087093	1577463
Одноденні подорожі	2413476	2446530	2645296	426328	143779
Інші – не туристичні	1419679	1476194	1632190	233689	160029

Джерело: створено автором на основі [4734].

У 2021 році кількість відвідувань міжнародних мандрівників становила майже 1,9 млн (зменшення в п'ять разів порівняно з 2019 роком), а відвідувань туристів – 1,6 млн, що менше у 3,2 рази за показник 2019 року (рис. 2.6).

Як бачимо, жодний із потоків не відновився до стану 2019 року.

Звичайно, найцікавішим показником є відновлення кількості туристичних відвідувань у порівнянні з допандемічним періодом (2019 рік). За перші шість місяців 2022 року 1,6 мільйона міжнародних мандрівників відвідали Грузію, що на 42% більше порівняно з аналогічним показником 2019 року. Серед іншого, кількість відвідувань туристів наближається до 1,2 мільйона, що означає відновлення на 56,8%. в порівнянні з 2019 роком [25].

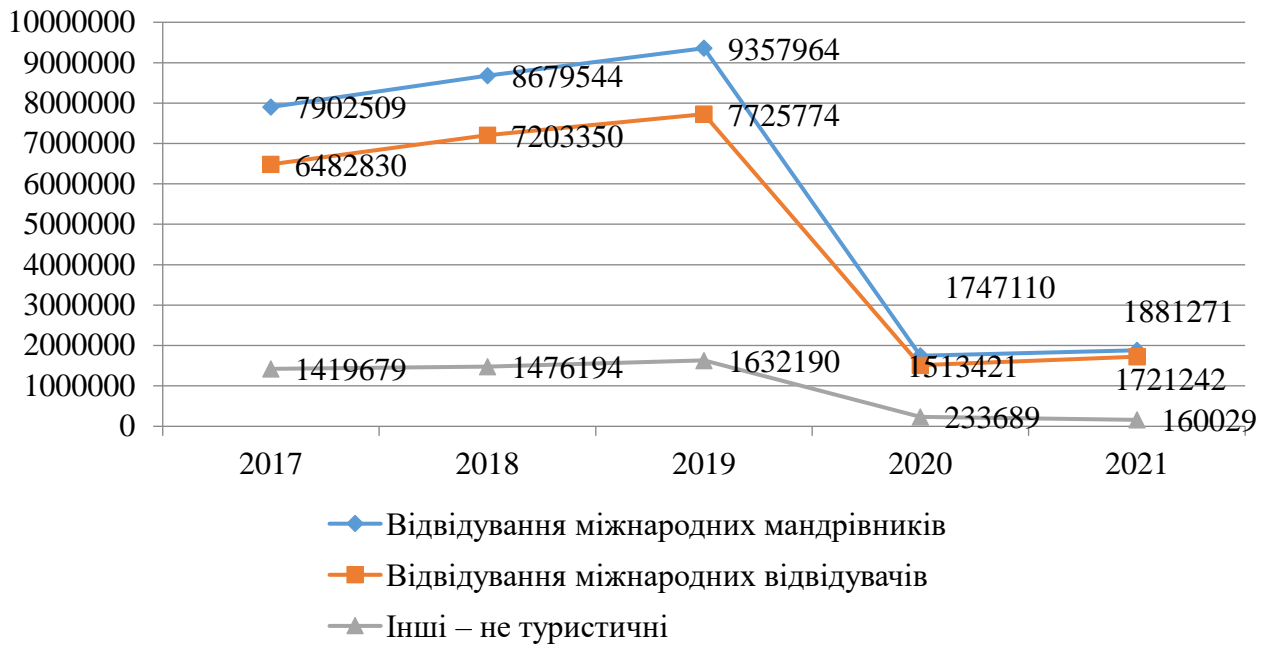

Рис. 2.6. Динаміка кількості міжнародних відвідувачів до Грузії за 2017-2021 року

Джерело: створено автором на основі [4734].

Порівняно з першими шістьма місяцями 2021 року кількість візитів міжнародних мандрівників у 2022 році зросла у 3,3 рази, а кількість туристів – у 2,8 рази. Що стосується 2020 року, порівняння шестимісячних даних тут не має значення, оскільки 1,3 мільйона міжнародних мандрівників відвідали Грузію, що в перші три місяці 2020 року, коли суворі обмеження ще не були введені, і становить 93% від загальної кількості мандрівників. у 2020 році. За кількістю іноземних відвідувачів Грузії лідирує Туреччина (262 000), за нею йдуть Росія (247 000) і Вірменія (196 000) [25].

У червні 2022 року найбільше відвідувачів до Грузії прибуло з: Росії – 90 239 відвідувань (річний приріст 502,9%), Туреччини – 62 192 візитів (річний приріст 110,1%), Вірменії – 61 974 візитів (річний приріст 364,5%) та Грузії (нерезидент) – 22143 відвідування (річний ріст 103,8%). Цікаво, що у 2022 році до Грузії з Білорусі приїхало майже 42 тис. відвідувачів, що майже в 2,1 раза більше, ніж у 2019 році. Зрозуміло, що все більше людей приїжджає до Грузії з Росії та Білорусі через політичні та економічні причини, в тому числі через

мотивацію уникнути проблем, пов'язаних із санкціями проти цих країн. Цікава також динаміка відвідувачів з Росії в 2018-2019 роках. На відміну від Білорусі, кількість російських відвідувачів у березні-червні 2022 року не перевищила допандемічний показник, і динаміка відсоткового розподілу російських відвідувачів відносно загальної кількості відвідувачів більш-менш схожа. Проте відвідувачі з Росії в червні 2022 року різко зросли порівняно з попередніми місяцями як в абсолютному, так і у відносному вираженні [25].

У таблиці 2.4 представимо ТОП-15 країн за міжнародними відвідувачами Грузії за 2019-2021 роки.

Таблиця 2.4

15 кращих країн за кількістю міжнародних поїздок до Грузії за 2019-2021 роки

№ п/п	Країна	2019	2020	2021	Зміни 2019/2021	Зміни 2020/2021	Зміни у % 2019/2021	Зміни у % 2020/2021
1	Туреччина	1 156 513	335 580	326 494	-830 019	-9 086	-71,8%	-2,7%
2	Росія	1 471 558	208 677	212 979	-1 258 579	4 302	-85,5%	2,1%
3	Вірменія	1 365 048	260 965	164 698	-1 200 350	-96 267	-87,9%	-36,9%
4	Грузія (нерезидент)	488 841	140 351	151 559	-337 282	11 208	-69,0%	8,0%
5	Україна	207 667	42 414	144 901	-62 766	102 487	-30,2%	241,6%
6	Ізраїль	205 051	25 731	100 686	-104 365	74 955	-50,9%	291,3%
7	Азербайджан	1 526 619	295 132	82 718	-1 443 901	-212 414	-94,6%	-72,0%
8	Казахстан	103 611	13 779	66 787	-36 824	53 008	-35,5%	384,7%
9	Саудівська Аравія	75 155	4 960	63 437	-11 718	58 477	-15,6%	1179,0%
10	Білорусь	66 174	14 340	53 698	-12 476	39 358	-18,9%	274,5%
11	Узбекистан	16 785	14 410	36 384	19 599	21 974	116,8%	152,5%
12	Польща	88 300	10 691	30 988	-57 312	20 297	-64,9%	189,9%
13	Індія	54 606	8 364	24 992	-29 614	16 628	-54,2%	198,8%
14	Німеччина	89 051	9 338	21 194	-67 857	11 856	-76,2%	127,0%
15	США	46 558	7 384	19 470	-27 088	12 086	-58,2%	163,7%

Джерело: створено автором на основі [4734].

Із поданої інформації можемо зробити висновки про скорочення у 2021 році відвідувачів із всіх країн, окрім Узбекистану, найбільше скорочення спостерігається по відвідувачам із Росії та Вірменії.

Далі проаналізуємо обсяги внутрішніх туристичних потоків. Внутрішні подорожі стосуються жителів Грузії, які подорожують країною протягом певного періоду, і включають людей, які витрачають гроші на діяльність і проживання поза межами їх звичайної рутини та роблять внесок у місцеву економіку. Внутрішній туризм створює значну економічну активність і робочі місця у світі, включно з Грузією. Витрати на внутрішні подорожі склали 71,2% прямого ВВП подорожей і туризму в 2018 році, порівняно з 28,8% на міжнародних відвідувачів (тобто витрат іноземних відвідувачів або надходження від міжнародного туризму).

У 2021 році громадяни Грузії здійснили 16,9 мільйона внутрішніх поїздок, що на 35,8% більше, ніж минулого року (рис. 2.7)

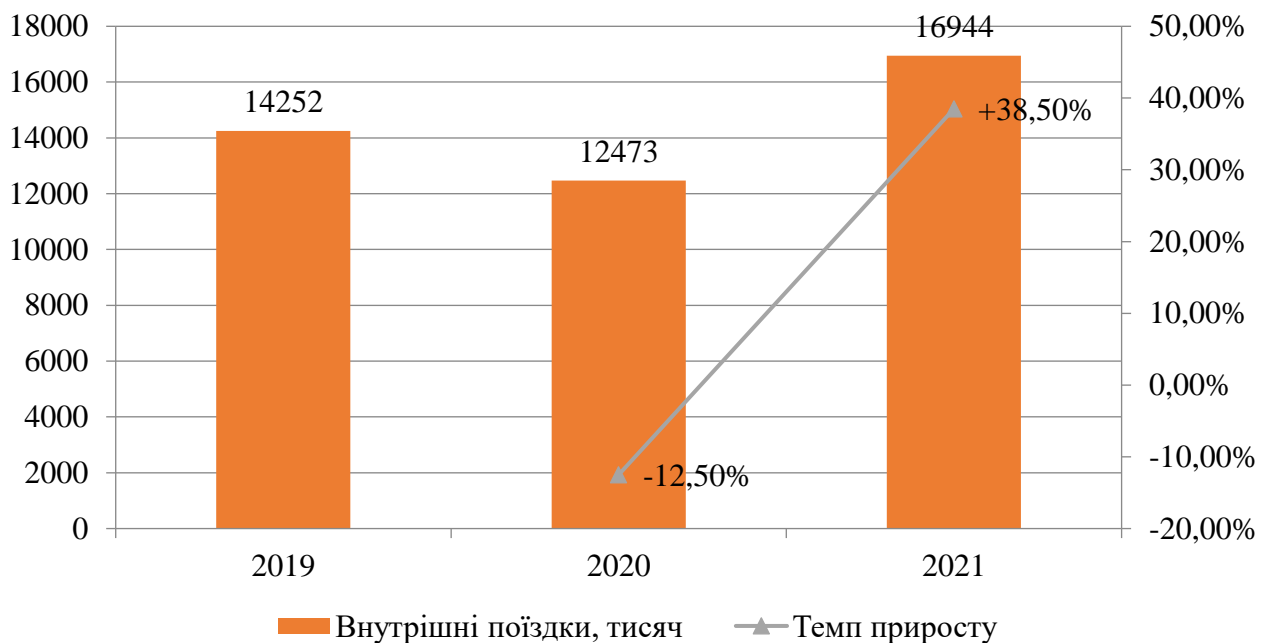

Рис. 2.7. Динаміка кількості внутрішніх поїздок у Грузії за 2019-2021 року
Джерело: створено автором на основі [114734].

Спостерігалася різниця в кількості внутрішніх візитів, здійснених за регіонами. Жителі Тбілісі подорожували найбільше, здійснивши 41,8% внутрішніх візитів [11]. Існують відмінності в розподілі цілей візиту між жителями Тбілісі та решти країни. 47,2% візитів з Тбілісі були здійснені для

відвідування друзів і родичів, 32% здійснено для відвідин другого дому, тоді як 12,2% були здійснені з метою відпустки, дозвілля або відпочинку (рис. 2.8).

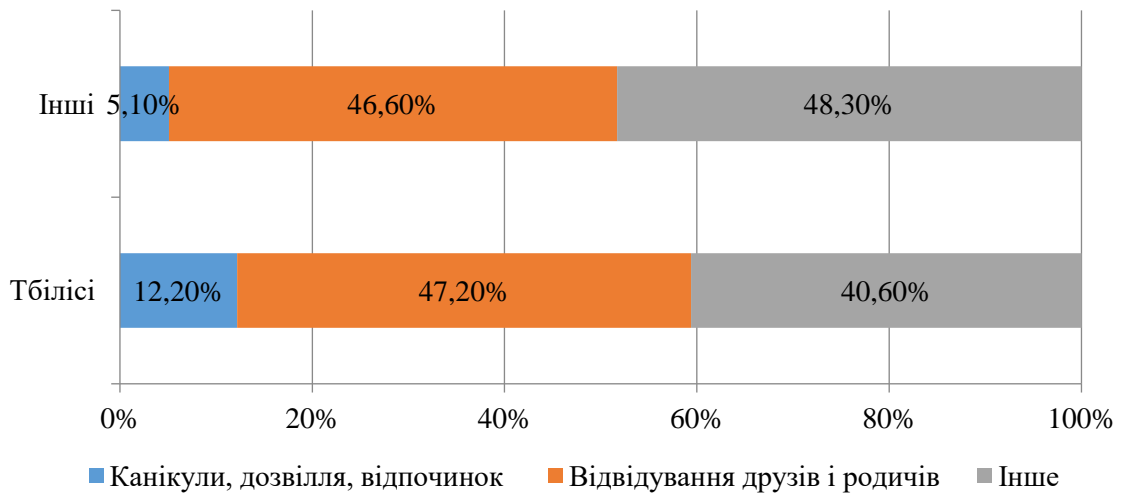

Рис. 2.8. Мета візиту внутрішніх туристів Грузії за місцем проживання у 2021 році

Джерело: створено автором на основі [114734].

Більшість внутрішніх візитів було здійснено для відвідування друзів і родичів (46,9%), потім 15,9% поїздок для другого дому, 13,2% були здійснені для покупок, а 8,9% для здоров'я та медичної допомоги (рис. 2.9).

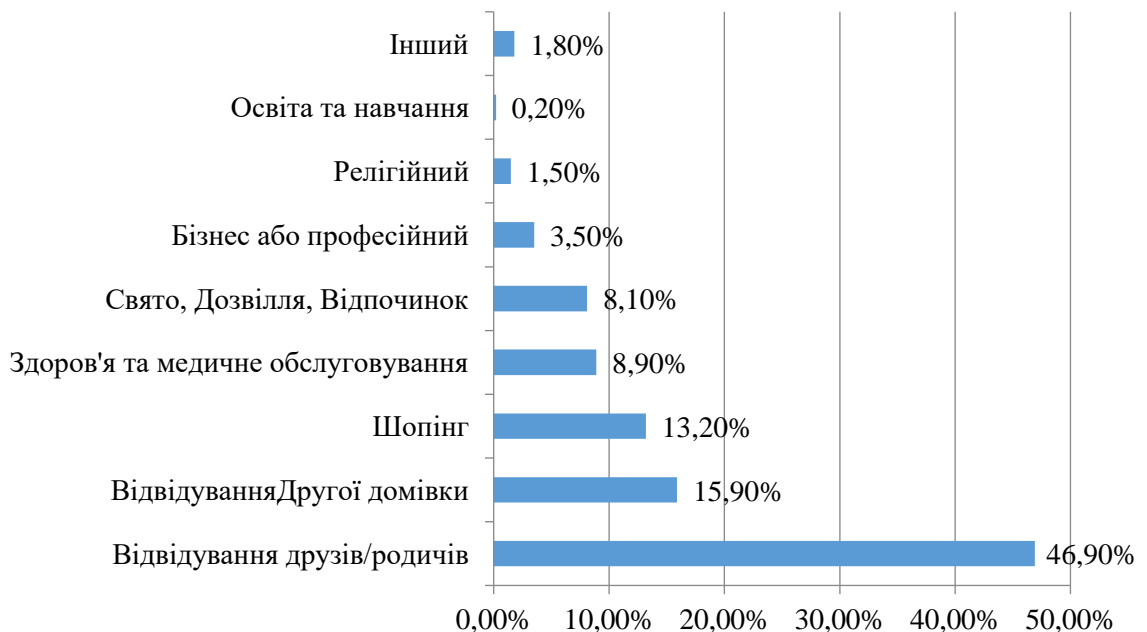

Рис. 2.9. Мета візиту внутрішніх туристів у 2021 році

Джерело: створено автором на основі [114734].

Загальні витрати місцевих відвідувачів протягом розрахункового періоду 2021 року становили понад 2,7 мільярда ларі, а середні витрати за відвідування становили близько 160,1 ларі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Витрати місцевих відвідувачів протягом 2021 року

№ п/п	Витрати	Загальна сума, ларі	Частка у загальній сумі, %
1	Шоппінг	950132319	35,0%
2	Їжа та напої	657154434	24,2%
3	Транспортування	561045003	20,7%
4	Розміщення	126797137	4,7%
5	Культурно-розважальні потреби	18285461	0,7%
6	Інші	399144321	14,7%

Джерело: створено автором на основі [114734].

Найбільше витрат було витрачено на покупки (понад 950 мільйонів ларі, 35% загальних витрат), потім їжа та напої (понад 657 мільйонів ларі, 24,2%), транспорт (20,7%) і проживання (понад 127 мільйонів ларі, 4,7%)

Витрати міжнародних туристів у Грузії представлено на рис. 2.10.

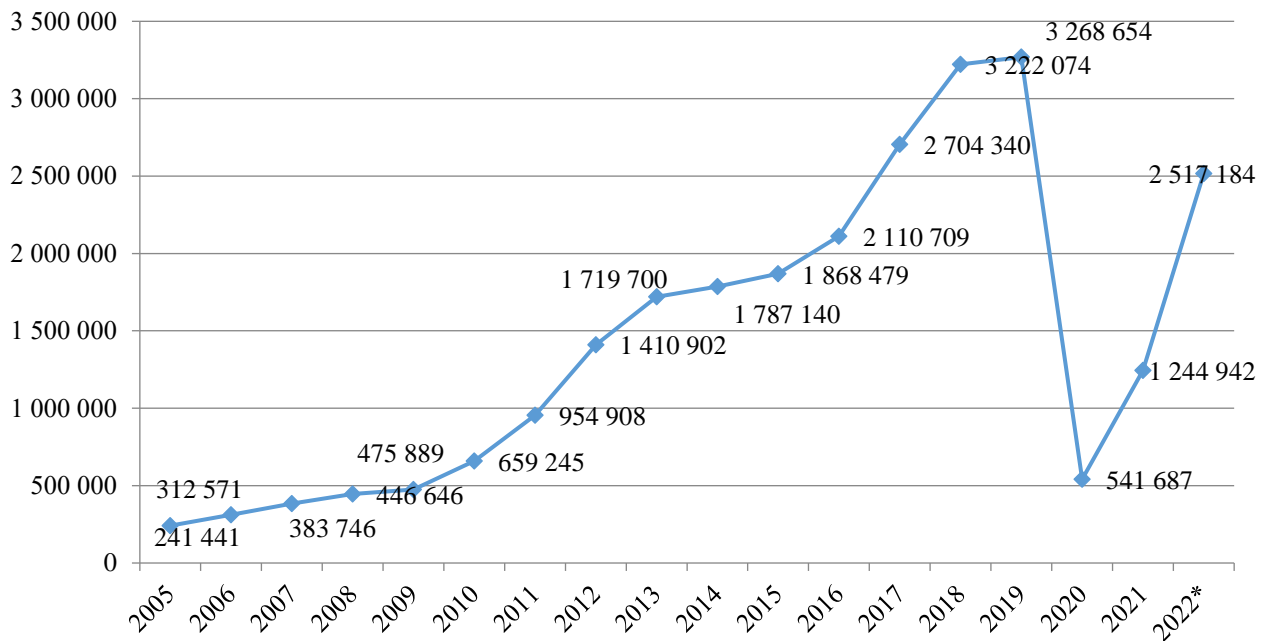

Рис. 2.10. Обсяг витрат міжнародних туристів у Грузії за 2005-2022 роки, ларі станом на 18.10.2022 року

Джерело: створено автором на основі [114734].

Найбільші обсяги витрат міжнародних туристів спостерігається у 2018-2019 роках, перевищивши 3,2 млн. ларі. Пандемія спричинили значне зниження даного показника до рівня 2010 року, у той же час протягом 2022 року відбувається стрімке відновлення, що дає можливість виконати позитивний прогноз на повне відновлення протягом 2023 року.

На рис. 2.11. представимо обсяги операцій із міжнародними картками міжнародних мандрівників за даними Національного управління туризму Грузії за періоду 2007-2022 роки станом на 18.10.2022 року.

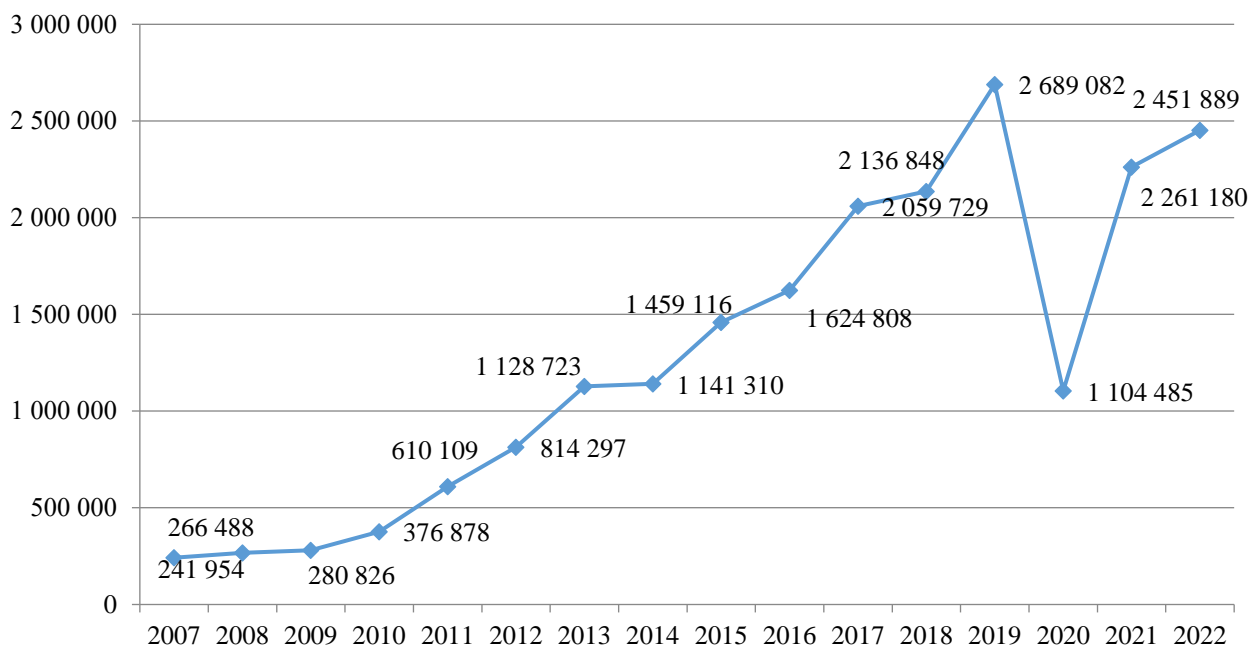

Рис. 2.11. Обсяги операцій із міжнародними картками міжнародних мандрівників 2007- 1 кв. 2022 роки, %

Джерело: створено автором на основі [1212114734].

Із наведених даних може простежити зростаючий тренд до пандемії, та його практичне відновлення у 2022 році. Тож обороти по міжнародних картках міжнародних мандрівників за результатами 2022 року досягнуть рівня 2019 року.

У таблиці 2.6 представимо обсяги валової доданої вартості туристичної індустрії Грузії протягом 2015-1 кв.2022 років.

Таблиця 2.6

обсяги валової доданої вартості туристичної індустрії Грузії протягом
2015-1 кв. 2022 років, млн. ларі

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 I кв
Всього	1 956	1 968	2 597	3 016	3 630	2 548	3 385	808
В тому числі								
Наземний транспорт і транспорт по трубопроводах; Водний транспорт	823	798	977	987	1 099	1 087	1 456	371
Повітряний транспорт	36	33	74	109	154	114	161	58
Проживання	606	594	861	1 185	1 560	774	1 018	205
Діяльність з обслуговування їжі та напоїв	417	460	576	615	664	547	707	168
Послуги туристичних агентств, туроператорів з бронювання та супутня діяльність	74	82	110	120	154	26	43	7
ВВП в основних цінах	30 197	31 556	35 348	38 779	43 138	43 266	52 603	12 629
Частка туризму у ВВП	6,5%	6,2%	7,3%	7,8%	8,4%	5,9%	6,4%	6,4%

Джерело: створено автором на основі [124734].

Отже, протягом досліджуваного періоду спостерігаємо збільшення обсягів ВВП в основних цінах із 30,2 млн. ларі до 52,6 млн. ларі відповідно у 2015 та 2021 роках. За 1 кв. 2022 року туристична індустрія згенерувала 12,6 млн. ларі.

Національний банк Грузії публікує статистику доходів від міжнародних подорожей. На даний момент доступні дані за перші п'ять місяців 2022 року. Дохід від міжнародних поїздок склав 840 млн доларів США, що на 75,3% більше, ніж у 2019 році, і в 4,7 рази більше, ніж у 2021 році. Це обнадійлива статистика з огляду на пандемію, яка триває. Цікаво, що з 840 млн доларів надходження з Росії становлять майже 150 млн доларів, що становить майже 18% від загальної суми надходжень. У відносних цифрах доходи з Росії не зросли порівняно з допандемічним періодом [25].

Загалом внесок туристичної галузі у ВВП представимо на рис. 2.12

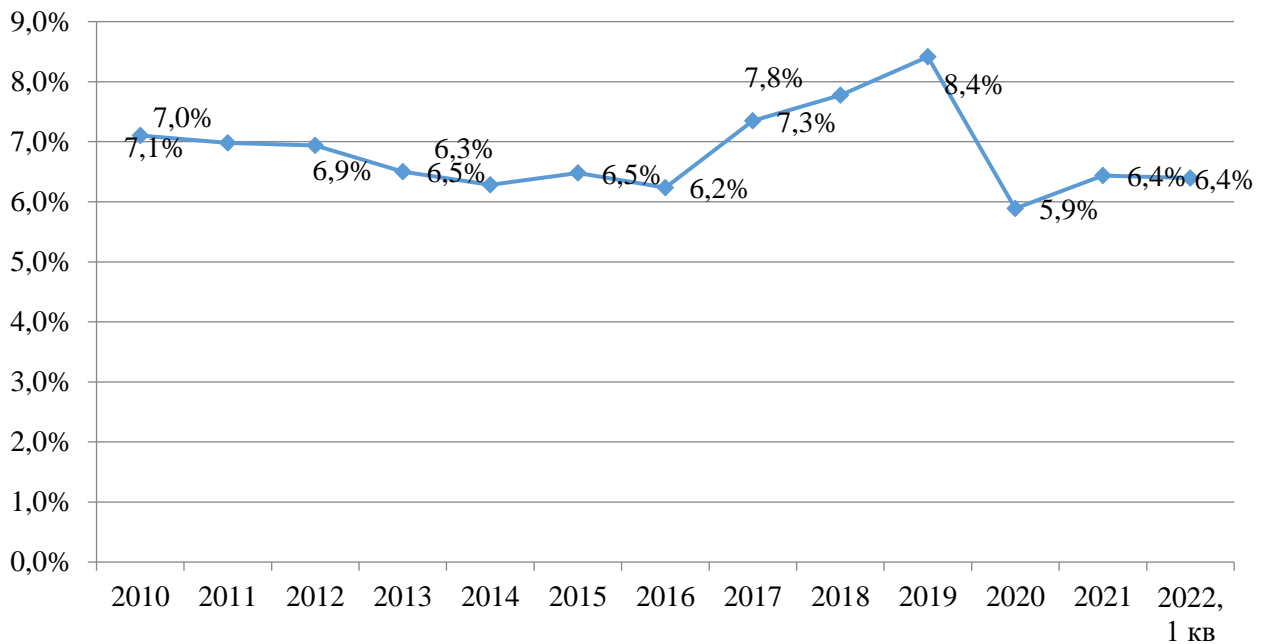

Рис. 2.12. Частка туристичної індустрії у ВВП Грузії за 2010- 1 кв. 2022 роки, %

Джерело: створено автором на основі [12114734].

У 2021-2022 роках туристична галузь генерувала 6,4% від загального рівня ВВП Грузії, натомість у 2019 році цей показник досягав рівня в 8,4%.

У 2010 році для управління туристичною індустрією було створено Національне управління туризму Грузії (Georgian National Tourism Administration – GNTA) як юридичну особу публічного права при Міністерстві економіки та сталого розвитку. Адміністрація відіграє важливу роль в економічному розвитку індустрії туризму в Грузії. Його цілі полягають у забезпеченні розвитку сталого туризму шляхом позиціонування Грузії як унікального туристичного напрямку на міжнародній туристичній карті, покращення досвіду відвідувачів, максимізації їхніх витрат для значного внеску в національну економіку та ефективної співпраці зі стратегічними партнерами. Зі статистичної точки зору показники туристичної галузі в Грузії до пандемії в 2019 році можна охарактеризувати як період значного зростання. У 2019 році

кількість поїздок іногородніх зросла на 678 420, вперше перевищивши позначку в 9 мільйонів. Внутрішній і міжнародний туризм є важливими факторами економіки Грузії. Витрати іноземних відвідувачів мали значний вплив на платіжний баланс Грузії. Приблизно 71% доходів Грузії від експорту послуг припадав на туризм. Доходи від міжнародного туризму демонстрували тенденцію до зростання і досягли 3,3 млрд доларів США в 2019 році. Туризм склав 8,1% від загального ВВП. Це сталося завдяки збільшенню доданої вартості від діяльності, пов'язаної з туризмом, на 511 мільйонів ларі. У 2019 році в базі даних GNTA було зареєстровано 2575 одиниць розміщення на 94 438 місць. За даними STR Global, у 2019 році заповнюваність брендівих готелів Грузії становила 56,7%. Найвищі показники заповнюваності зареєстровані в серпні (77,1%), вересні (74,5%), липні та жовтні (66,8%), а найменші – у січні (34,6%), лютому (36,4%) та грудні (38,5%). Найвищий рівень заповнюваності серед міст був зареєстрований у Тбілісі (59,7%), за ним йдуть Батумі (58,9%) і в категорії «інша Грузія» (46,7%). Грузія досягла успіху і в міжнародних відносинах. У 2019 році було підписано кілька меморандумів і угод з низкою країн, зокрема Португалією, Аргентиною та Мальдівською Республікою [40].

Криза Covid призвела до безпрецедентного скорочення міжнародних подорожей у всьому світі, і Грузія не стала винятком у 2020 році. За даними Всесвітньої туристичної організації ООН, кількість міжнародних туристів скоротилася на один мільярд (-74%) у всьому світі. В економічному плані це призвело до втрати 1,3 трильйона доларів у витратах на міжнародні подорожі та двох трильйонів доларів у світовому ВВП, а 100-120 мільйонів робочих місць також опинилися під загрозою. Міжнародні поїздки мандрівників у Грузію склали рекордно низькі 1 747 110, повернувшись до рівня до 2011 року. Крім того, валютний дохід від міжнародних поїздок до Грузії склав 542 мільйони доларів США, що на 83,4% менше, ніж у 2019 році. У 2020 році через зниження попиту, викликаного Covid-19, загальна додана вартість у туристичному секторі впала на 29,8% і досягла 2,55 мільярда ларі. У результаті валова вартість галузей туризму як частка ВВП зменшилася з 8,4% до 5,9%. За даними STR

Global, у 2020 році заповнюваність грузинських готелів склала 21,2%; менше на 62,3% порівняно з минулим роком. Найвищі показники заповнюваності зафіксовані у січні (35,5%), лютому (34,4%) та серпні (32,5%), найменші – у червні (8,8%), березні (12%) та листопаді (13,2%). Найбільшу заповненість серед міст зафіксовано в категорії «інша Грузія» (32,4%), за нею йдуть Батумі (26,9%) і Тбілісі (16,3%). У 2020 році кількість відвідувачів, які побували на заповідних територіях, становила 240 268, і порівняно з попереднім роком це показало зниження на 80%. Кількість іноземних відвідувачів на заповідних територіях становила 26 432 особи, що на 97,5% менше, ніж у попередньому році. Це скорочення відвідувачів призвело до зменшення доходу від туристичних послуг на охоронюваних територіях на суму 899 076 ларі, падіння на 90,4% з 2019 року [41].

Таким чином, до пандемії доходи Грузії від міжнародних подорожей зростали щорічно. У 2019 році доходи Грузії від туризму склали 3,2 мільярда доларів США. Згідно зі статистичними даними Національного управління туризму Грузії, туризм становив 8,4% ВВП у 2019 році. Доходи від туризму особливо важливі для таких країн, як Грузія, з економікою, що розвивається, і потребує великих обсягів капіталу для розвитку. В результаті пандемії туристичний сектор зазнав серйозного удару, особливо в 2020 році, коли суворі обмеження, спричинені пандемією, практично паралізували міжнародний туризм і спричинили різке падіння внутрішнього туризму. У той же час 2022 рік створює передумови для позитивного прогнозу щодо відновлення туристичної галузі Грузії у 2023 році.

2.3. Потенціал культурної спадщини як туристичного ресурсу культурного туризму Грузії

Грузія має історичні витоки, які сягають періоду близько 2 млн. років. На південь від Тбілісі виявлено поховання 1,8 млн-річної давності, в результаті

дослідження яких було отримано нові відомості про мігрування найдавніших людей між Європою та Азією. Для відвідування Грузії існує безліч приводів; один із них пов'язаний із найбагатшою культурою застосування золота. У музеях країни у великій кількості представлені артефакти із золота: мала пластика, корони, ювелірні вироби та інші предмети, що належать до найдавнішого населення країни – колхам. Це народ, який проживає в античній Грузії – Колхиді, куди була спрямована подорож Ясона та аргонавтів. За легендою, колхи володіли чарівним Золотим Руном, за яким і прибули до Грузії грецькі шукачі золота [58].

Грузія має музеї різної категорії:

- історичні (91 музей),
- літературного профілю (Державний музей грузинської літератури ім. Г. Леонідзе та літературний музей С.-С. Орбеляна),
- Меморіальні (116 музеїв),
- музеї-заповідники (16 музеїв),
- університетські (22 музеї),
- різнопрофільні музеї (114 музеїв),
- художні музеї (22 музеї) [38].

У Грузії, одній із найдавніших країн світу, яка прийняла християнство ще в IV столітті, сьогодні забезпечено повну свободу для представників усіх віросповідань. Основна релігія країни – християнство, проте тут мирно співіснують християнські храми, мечеті, синагоги. Гостей Тбілісі вражає велика кількість церков та меморіалів [58].

Церкви та фортеці Грузія мають 1300-річну традицію архітектури, засновану на багатій спадщині минулого. Церкви будувалися двох основних типів – хрестово-купольні та базилікальні, що з'явилися в Грузії під впливом римської та елліністичної культур. VII століття – це епоха архітектурних досягнень. Монастир Джварі, завдяки оригінальному дизайну та концепції, згодом став моделлю для багатьох архітекторів. У VIII-IX століттях спостерігається перехідний період з'єднання форм хрестово-купольної церкви

та тринефної базилики. З нових архітектурних форм слід відзначити церкву Вачнадзіанта та двокупальні церкви Квелацмінда в Гурджаані. Ще одна перлина архітектурної спадщини – Аллавердський храм святого Георгія, заснований одним із 13-ти асирійських просвітителів – Йосипом Аллавердським у VI столітті, у XI столітті став єпископальним храмом. У XV-XVI століттях Кахетинське царство набуло небувалої потужності. Його столиця Грємі, заснована царем Леваном, стає важливим торговим та економічним центром. Під час перебування в Грузії у туристів популярністю користується унікальна фортеця Грємі та церква Архангелів. Наступна пам'ятка архітектурного та художнього досягнення грузинського зодчества – кафедральний собор Светіцховелі (XI століття), що в перекладі означає «животворний стовп». У храмі поховані члени царської родини Багратіоні та вищі духовні особи. На північній околиці Тбілісі розташований архітектурний комплекс Ананурі (XVI-XVII ст.), резиденція місцевих князів, – у внутрішній частині якого вміщено вежа, побудована в хевсурському стилі. Кафедральний собор Баграта (Додаток А) розташований на пагорбі Укімеріоні в Кутаїсі. Напис на стіні храму свідчить, що за правління царя Баграта III, в 1003 році, була вистелена підлога. Довгий час цей шедевр середньовічного зодчества потребував реставрації, на сьогоднішній день реконструкцію завершено. Ще одною популярною туристичною дестинацією є Комплекс Гелаті, який складається з церкви святої Богородиці, заснованої в 1106 великим царем Грузії Давидом Будівельником. Тут розташовані церкви святого Георгія, святого Миколая (XIII ст.) і Духовна академія. У головному храмі добре збереглися настінний живопис та мозаїка. Тут поховано Давида Будівельника. Ще одним твором архітектури є Фортеця Хертвісі, яка знаходиться на скелястій горі в Артаані, за 46 км від Ахалцихе по дорозі в Вардзію. Ця будова є символом боротьби за незалежність, сили, гідності та непереможності грузинського народу [58].

Приваблюють численних туристів печерні міста. Серед відомих у світі міст цього типу особливим інтересом користуються печерні міста Грузії.

Уплісцихе, монастир Давид Гареджа, прославлене печерне місто Вардзія – увійшли до переліку світової спадщини UNESCO. Уплісцихе – «Панська фортеця» – відноситься до перших століть нашої ери, хоча ознаки життя на місці печерного міста простежуються вже з кінця II тисячоліття до н.е. Місто розташоване на прямовисній скелястій горі, біля підніжжя якої тече річка Кура. Місто площею 8 га під час землетрусів слугувало притулком для людей. Уплісцихе є прикладом синтезу язичницької та християнської архітектури. Серед монастирів необхідно відзначити Монастир Давид Гареджа, який заснований у VI столітті Давидом Гареджелі (з Гареджі) – одним із 13-ти ассирійських просвітителів. Загалом місіонери з Месопотамії, які проповідують християнство, заснували у Грузії безліч монастирів. Слід зазначити фрески монастиря Давида Гареджа, частина яких датується IX-X століттями. Золоте століття Грузії відображено на фресках XI-XIII століть. А печерне місто Вардзія (Додаток Б) засноване тисячу років тому під час царювання цариці Тамар. Будівництво комплексу розпочав її батько – цар Георгій III. Комплекс складається з невеликих церков, дзвонів, потайних тунелів та невеликих печер для ченців; він і досі є чинним монастирем [58].

До культурної спадщини Грузії відноситься грузинська музика. Всесвітньо відома грузинська народна поліфонічна музика є комбінацією старовинних та сучасних мелодійних гармоній. У 2001 році UNESCO визнав цю музику «Шедевром світової культурної спадщини». Її унікальний, дещо дисонансний стиль не змінився упродовж століть. Ще 1 ст. до н.е. грецький історик Страбон описав грузинський бойовий багатоголосний спів. Триголосні піснеспіви збереглися і в сучасному суспільстві. Їх можна почути як у церкві та монастирі, так і вечорами на вулицях Тбілісі чи влітку під час польових робіт у селах. Музика є невід'ємною складовою грузинського застілля. Всесвітньовідомим є і грузинський балет. Колишня прима-балерина Великого театру Москви Ніно Ананіашвілі повернулася на батьківщину та відродила грузинський балет. Вистави Грузинського державного театру опери та балету продовжують найкращі традиції видатного американського балеруна

грузинського походження Джорджа Баланчина. Грузинські танці, як і багатоголосні пісні, є головним продуктом культурного експорту. Вже багато років Грузинський державний ансамбль танцю знайомить світ із цим мистецтвом. Надзвичайно витончена хореографія підкреслює сильні, гнучкі рухи статних юнаків, які злітають у повітря з шаблями в руках, що змагаються у володінні кинджали; плавні рухи дівчат у жіночому та елегантному танці. Яскраві барвисті костюми мешканців різних гірських регіонів допомагають танцюристам створювати ефектну, чарівну та незабутню виставу під акомпанемент барабана, сопілки та акордеону [58].

7 жовтня 1992 року Грузія стала повноправним членом ЮНЕСКО. Того ж року на основі статті 7 Конституції ЮНЕСКО Грузія створила Національну комісію у справах ЮНЕСКО. Основна мета Комісії полягає в підтримці та координації проектів і заходів, які проводяться ЮНЕСКО в Грузії, одночасно забезпечуючи просування роботи Організації. Культура є одним із найпопулярніших аспектів мандату ЮНЕСКО і розглядається Організацією як пріоритетна програма. Діяльність ЮНЕСКО в галузі культури базується на переконанні, що без сильної культурної складової глобальний розвиток не може бути сталим. Добре відомі культурні Конвенції ЮНЕСКО становлять унікальну всесвітню платформу для міжнародного співробітництва та встановлюють систему культурного управління, засновану на правах людини та універсальних цінностях. Ці міжнародні конвенції спрямовані на захист культурної та природної спадщини світу, включаючи археологічні об'єкти, підводну спадщину, колекції музеїв, нематеріальну культурну спадщину, таку як усні традиції та інші форми спадщини, одночасно підтримуючи творчість, інновації та появу динамічної культурної спадщини [31].

3 пам'ятки грузинської культурної спадщини внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (історичні пам'ятки Мцхети, Верхньої Сванетії, Гелатський монастир) [81], а 4 грузинські елементи зареєстровані в Репрезентативному списку нематеріальної культурної спадщини людства (грузинський багатоголосий спів, стародавній грузинський традиційний спосіб

виготовлення вина квеври та жива культура трьох систем писемності грузинського алфавіту та Чідаоба, боротьба в Грузії). Крім того, Грузія бере активну участь у роботі ЮНЕСКО щодо захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Країна була членом Комітету, створеного Організацією з цього питання з 2013 року.

Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року створила список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У цьому списку фактично внесено 1073 об'єкти, включаючи 3 об'єкти, що представляють грузинську культурну спадщину [77]:

1. Історичні пам'ятки Мцхети. У списку з 1994 року [44].
2. Гелатський монастир. У списку з 1994 року [30].
3. Верхня Сванетія. У списку з 1996 року [78].
4. Колхидські тропічні ліси та водно-болотні угіддя. У списку з 2021 року [15].

У Реєстрі ЮНЕСКО «Пам'ять світу» містяться важливі документи, рукописи, усні перекази, аудіовізуальні матеріали та колекції бібліотечних і архівних експонатів. Його метою є забезпечення захисту та доступності документальної спадщини держав-членів Організації. Наступні об'єкти від Грузії були внесені до реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу»:

- 1) Грузинські рукописи візантійської доби – із 2011 року;
- 2) «Опис Грузинського царства» та «Географічний атлас» Вахушті Багратіоні – із 2013 року;
- 3) Рукописи «Витязь у шкурі пантери» Шота Руставелі – із 2013 року;
- 4) Стародавні рукописи, що зберігаються в Національному архіві Грузії – із 2015 року;
- 5) Чотири Євангеліє-палімпсест – із 2017 року [77].

Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини створила Репрезентативний список, щоб забезпечити кращу видимість нематеріальної культурної спадщини людства, підвищити її важливість і сприяти

міжнародному діалогу щодо культурного розмаїття. Чотири грузинські елементи були внесені до вищезгаданого списку [85]:

1. Грузинський поліфонічний спів – був визнаний ЮНЕСКО людським шедевром усної та нематеріальної спадщини в 2001 році. Після приєднання Грузії до Конвенції про охорону нематеріальної спадщини грузинський поліфонічний спів був внесений до її Репрезентативного списку в 2008 році [39].

2. Стародавній грузинський традиційний спосіб виготовлення вина квеврї – в списку з 2013 року.

3. Жива культура трьох систем письма грузинського алфавіту – у списку з 2016 року.

4. Чідаоба, боротьба в Грузії – в списку з 2018 року [14].

Сьогодні у Грузії стрімко розвивається гастрономічний туризм. Цьому сприяє місцева, унікальна та різноманітна кухня, різноманітність місцевих сортів винограду, вина з яких також набувають особливого значення для розширення туристичного потенціалу. Гастротури Грузії стають важливою складовою гастрономічного туризму, яка має масу переваг, серед яких необхідно відмітити несезонність; гастрономічні тури дають змогу розвивати експеріальний туризм; цей вид туризму тісно пов'язаний з винним, агротуризмом тощо. Невід'ємною частиною гастрономії є тематичні тури. У Грузії є великий ресурс і в цьому напрямку, адже в кожному куточку є свої характерні кулінарні шедеври. Це дозволяє створити туристичний продукт, який допоможе місцевим мешканцям перетворити свої повсякденні справи на цікавий продукт. Так, Хачапурі-тури надають бажаючим можливість помандрувати різними куточками Грузії, дізнатися про традиції та культуру, а головне скуштувати хачапурі, характерне для цього місця. Наприклад: мегрельський в Самегрело, аджарський в Аджарії, імерулі в Імеретії, месхур в Месхетії тощо. І Грузія має багато таких можливостей [87].

Гастрономічна спадщина Грузії ґрунтується на особливостях автентичної грузинської кухні. Більш цікавою і чарівною грузинську кухню робить кардинальна відмінність страв, характерних для кожного регіону. Не зважаючи

на невеликі розміри Грузія має широке гастрономічне розмаїття. Адже культура, традиції, звичаї, побут кожного невеликого поселення є відмінними від сусідніх. Славиться Грузія сиром та вином. Грузинська кухня налічує понад 50 видів автентичного грузинського сиру. Як і грузинське вино, сир є самобутнім продуктом. Зараз у Грузії розвивається підприємці, які виробляють різні види сиру, поєднуючи старий традиційний метод та інновації, які вже стали туристичним продуктом. Таким чином, можна сказати, що грузинський сир має великий потенціал, щоб отримати визнання не тільки на місцевому, а й на міжнародному рівнях. Крім сиру, є багато продуктів, які безумовно мають значний туристичний потенціал для розвитку гастрономічного туризму:

- Апохті-Самцхе-Джавахурі делікатес, солоне і в'ялене м'ясо.;
- Бакмазі-шовковичний мед;
- Хавіци – готується з ербу, борошна і цукру;
- Ташміяб – картопляне пюре з сиром;
- сир Борано в маслі;
- Абіста – кукурудзяна каша, яка подається з квасолею, сиром і м'ясом.
- Ашвчапан (тертий сир) [87].

Грузинські страви та гастрономія мають потенціал стати привабливими та цікавими для туристів.

Для розуміння рівня використання культурної спадщини у розвитку туризму у Грузії проаналізуємо рівень відвідування заповідних територій та основних музеїв.

У таблиці 2.6. представимо обсяги відвідування заповідних територій протягом 2019-2021 років за видами туристичних потоків.

Ситуація із відвідуванням заповідних територій Грузії протягом 2019-2021 років складається достатньо складна із негативною динамікою та достатньо повільним темпом відновлення, що ускладнює розвиток даного напрямку.

Таблиця 2.7

Обсяги відвідування заповідних територій Грузії протягом 2019-2021
років за видами туристичних потоків

Заповідні території	2019		2020		2021	
	Грузинці (внутрішні потоки)	Іноземці (зовнішні потоки)	Грузинці (внутрішні потоки)	Іноземці (зовнішні потоки)	Грузинці (внутрішні потоки)	Іноземці (зовнішні потоки)
1	2	3	4	5	6	7
Всього	587 022	611 989	213 836	26 432	278 084	311 014
Національний парк Алгеті	36 305	1 453	16 896	214	21 318	435
Національний парк Боржомі-Харагаулі	41 050	23 307	11 023	1 089	14 220	3 918
Заповідні території Вашловані	5 953	4 558	1 574	278	2 934	1 119
Тбіліський національний парк	89 104	13 000	59 955	1 935	44 520	1 110
Заповідні території Тушеті	5 721	10 706	6 698	357	6 940	5 257
Заповідні території Кінтріші	4 905	2 100	1 172	42	1 483	384
Національний парк Колхеті	22 744	4 556	7 745	375	8 906	1 488
Заповідні території Лагодехі	44 648	15 113	5 567	512	6 345	1 310
Національний парк Мтірала	21 493	55 771	13 210	2 214	15 348	35 780
Каньйон Окаце	28 079	64 793	8 327	2 282	12 301	38 746
Печера Прометея	41 418	142 846	12 255	7 090	21 702	82 410
Сатаплія	36 213	37 985	11 943	1 862	21 861	14 219
Заповідні території Кобулеті	11 161	3 024	2 551	260	2 615	293
Національний парк Казбегі	115 338	79 890	25 125	3 390	39 037	28 382
Керований заповідник Чачуна	1 483	1 577	729	334	1 322	787
Заповідні території	3 635	2 790	5 935	32	5 646	635

Продовження табл. 2.7

1	2	3	4	5	6	7
Джавахеті						
Національний парк Мачахела	4 932	6 371	640	160	312	208
Печера Тетра	0	0	0	0	1 665	833
Каньйон Мартвілі	61 863	128 031	18 088	3 401	34 984	81 436
Печера Навенахеві	2 192	751	0	0	0	0
Цалканський каньйон	0	0	0	0	7 588	1 838
Керований заповідник Аджаметі	0	0	0	0	46	0
Заповідні території Маріамджварі	22	0	94	0	157	0
Водоспад Кінчха	8 763	13 367	4 309	605	6 834	10 426

Джерела: складено автором на основі [73]

У 2019 році заповідні території Грузії відвідали понад 1,2 млн. відвідувачів, більшість яких були іноземцями (рис. 2.13).

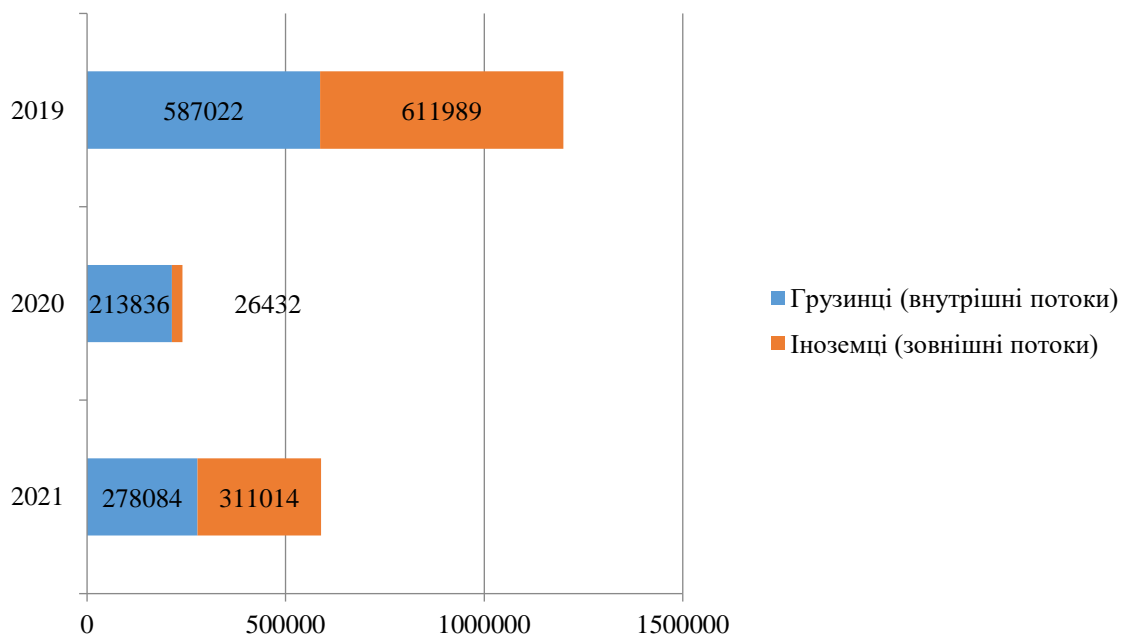

Рис. 2.13. Чисельність відвідувачів національних заповідників Грузії у 2019-2021 роках

Джерела: складено автором на основі [73]

Тож, у 2021 році рівень відвідування національних заповідників тільки на половину відновився до рівня 2019 року, загалом за рахунок відновлення чисельності іноземних відвідувачів.

Найбільш популярними туристичними дестинаціями у категорії національні заповідники Грузії є:

- 1) Каньйон Мартвілі;
- 2) Національний парк Казбегі;
- 3) Печера Прометея;
- 4) Каньйон Окаце.

У таблиці 2.8. представимо динаміку відвідувачів Музеїв-заповідників.

Таблиця 2.8

Динаміка відвідувачів Музеїв-заповідників Грузії протягом 2018-2019 років*

Музей/Музей-заповідник	2018	2019	Зміна, +/-	Зміна, %	Частка, %
Всього	516 091	569 653	53 562	10,4%	100%
Історико-архітектурний музей-заповідник Уплісціхе	296 640	312 201	15 561	5,2%	54,8%
Вардзійський історико-архітектурний музей-заповідник	159 246	172 756	13 510	8,5%	30,3%
Музей Гремі	19 041	31 023	11 982	62,9%	5,4%
Фортеця Хертвісі	5 874	21 485	15 611	265,8%	3,8%
Музей-заповідник Уджарма	10 553	13 179	2 626	24,9%	2,3%
Державний музей Ніко Піросманашвілі	8 747	5 552	-3 195	-36,5%	1,0%
Боржомський краєзнавчий музей	3 674	3 114	-560	-15,2%	0,5%
Архітектурно-археологічний музей-заповідник Пармена Закарая Нокалакеві	12 156	10 343	-1 813	-14,9%	1,8%
Мцхетський державний археологічний музей-заповідник	160	0	-160	-100,0%	0,0%

Примітка: * останні дані Національного управління туризму Грузії

Джерела: складено автором на основі [73]

Допандемійний рівень відвідування провідних музеїв-заповідників Грузії складав близько 570 тис. осіб. Найбільш популярними музеями у цій категорії є Історико-архітектурний музей-заповідник Уплісціхе (близько 300 тис

відвідувачів щороку) та Вардзійський історико-архітектурний музей-заповідник (близько 160-170 тис. відвідувачів щороку).

У таблиці 2.9. представимо аналіз відвідувачів Національних музеїв Грузії.

Таблиця 2.9

Динаміка відвідувачів Національних музеїв Грузії протягом 2018-2019 років*

Музей	2018	2019	Зміна, +/-	Зміна, %	Частка, %
Всього	361 309	335 630	-25 679	-7,1%	100%
Національний музей Грузії. Музей Симона Джанашія Грузії	101 732	118 506	16 774	16,5%	35,3%
Національна галерея Д. Шеварднадзе	69 505	43 028	-26 477	-38,1%	12,8%
Музей образотворчих мистецтв	9 545	5 180	-4 365	-45,7%	1,5%
Етнографічний музей Георгія Читайя - Музей під відкритим небом	60 520	54 427	-6 093	-10,1%	16,2%
Музей історії Тбілісі	12 100	12 746	646	0,0%	3,8%
Будинок-музей Е. Ахвледіані	1 416	888	-528	-37,3%	0,3%
Музей історії та етнографії Сігнагі	35 386	28 230	-7 156	-20,2%	8,4%
Музей історії та етнографії Сванетії	30 018	35 405	5 387	17,9%	10,5%
Музей історії та етнографії Сванетії (Сванетський будинок, Ушгулі)	7 143	8 769	1 626	22,8%	2,6%
Музей-заповідник Дманісі	9 068	4 649	-4 419	-48,7%	1,4%
Музей Дзаліса	685	825	140	20,4%	0,2%
Музей Самцхе-Джавахеї	24 191	22 485	-1 706	-7,1%	6,7%
Музей культури Колхети	0	492	492		0,1%

Примітка: * останні дані Національного управління туризму Грузії

Джерела: складено автором на основі [73]

Допандемійний рівень відвідування провідних Національних музеїв Грузії досягав рівня в 335 тис. осіб щороку. Найбільш популярними Національними музеями у цій категорії стали:

– Національний музей Грузії. Музей Симона Джанашія Грузії (35,3% відвідувачів);

- Етнографічний музей Георгія Читайя – Музей під відкритим небом (16,2%);
- Національна галерея Д. Шеварднадзе (12,8%);
- Музей історії та етнографії Сванетії (10,5%);
- Музей історії та етнографії Сігнагі (8,4%).

Таким чином, Грузія – це країна із багатою історією, населена народом, що славиться своїми традиціями гостинності та доброзичливості. На її території виявлено останки найдавніших людей, що проживали близько 2 млн. років тому. У Грузії збереглися перекази про найдавніших грузинів, що жили під покровом Кавказьких гір; грецький міф про подорож Ясона та аргонавтів у пошуках Золотого Руна, історія царя Міріана та цариці Нани, які у IV ст. н. е. прийняли християнство і звернули у християнську віру свій народ. Грузія славиться найдавнішим містом та найвищим гірським поселенням в Європі – Ушгулі. Туристам на театральних виставах можливо насолодитися грузинським багатоголосим співом, фольклором спробувати національні страви та вина тощо. Значний потенціал для розвитку туризму має грузинська кухня. Загалом Грузія має різноманітну та багатовікову культурну спадщину, що може стати потужним рушієм для розвитку культурного туризму.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ГРУЗІЇ

3.1. Проблеми захисту об'єктів культурної спадщини в Грузії

Проблематика залучення культурної спадщини до туристичної індустрії, полягає тому, що її пошкодження – це незворотний процес, який можливо тільки розтягнути в часі, і не можливо повністю уникнути. Суспільство не усвідомлює цього факту. Оскільки спадщина пережила століття і навіть тисячоліття, існує хибна думка, що вона вічна. Насправді традиції нематеріальної культурної спадщини з часом втрачаються, а будь-який оригінальний матеріал, з якого виготовлено пам'ятник чи експонат, з часом пошкоджується внаслідок фізичних, біологічних чи хімічних впливів або людських причин. Пошкодження визначається середовищем, умовами зберігання та матеріалом, з якого він виготовлений. Наприклад, граніт і порфір є прохолодними і надзвичайно міцними каменями, тоді як піщаник, навпаки, відносно крихкий і легко розмивається вітром і водою (Додаток В). Як правило, погіршення стану протікає порівняно повільними темпами, якщо середовище пам'ятки та умови зберігання об'єкта більш-менш стабільні. Протягом останніх ста років культурна спадщина Грузії зіткнулася з серйозними загрозами не лише через природні процеси, а й через соціальні та економічні зміни, такі як: швидкий промисловий розвиток, розвиток міст, зростаючий туризм, етнічні та релігійні конфлікти або вандалізм тощо. Подібні фактори піддають серйозній загрозі нематеріальну культурну спадщину: усні традиції, звичаї та народне мистецтво. Водночас глобалізація є найважливішою загрозою для культурного різноманіття у світі, що додає особливої актуальності питанню захисту місцевої нематеріальної культурної спадщини Грузії як визначальної цінності національної чи регіональної ідентичності.

Загрози грузинській культурній спадщині можуть бути спричинені як природними, так і людськими факторами. Ці виклики ставлять під загрозу будівлі, пам'ятники, історичні та археологічні об'єкти та колекції, що зберігаються в музеях, архівах або бібліотеках. Необхідно відмітити, що існують повільні та прогресуючі причини пошкодження, такі як, наприклад, неправильний температурний режим, висока вологість, світло/ультрафіолетові промені, опади, забруднене повітря, кристалізація солі, гризуни, комахи, птахи, рослинність. Розглянемо їх більш детально [88]:

1) Температурні режими. Так, часті зміни температури вдень і вночі призводять до випаровування і конденсації води, що потрапляє в стінову конструкцію архітектурної будівлі або її замерзання і танення. Такі цикли заморожування/відтавання можуть з часом значно пошкодити будь-який матеріал.

2) Забруднення (промислові та газові викиди). Змішування забруднюючих речовин з дощовою водою (так званий кислотний дощ) викликає утворення чорної кірки на поверхні будівельних матеріалів та ерозію. Забруднення є основною причиною пошкодження та зносу пам'яток Грузії, особливо мармуру, вапняку та вапнякових конструкцій. Забруднення також серйозно псує бронзу. Видиме та ультрафіолетове світло, а також тепло, що випромінюється лампами, спричиняють висихання, крихкість та зміну кольору органічних предметів (папір, дерево, текстиль, фотографії тощо).

3) Вологість, сирість і підвищення вогкості. Залежно від особливостей конкретного матеріалу, надмірна вологість може мати різні наслідки. Наприклад, це викликає корозію металу, розбухання волокон паперу та розширення деревини. Вода є однією з головних причин руйнування фундаментів будинків та цегляних чи кам'яних куп Грузії. Вода сприяє взаємодії забруднюючих речовин, а також росту мікроорганізмів, водоростей і бур'янів, утворенню і переміщенню розчинних солей в будівельному матеріалі, що призводить до зношування і ерозії будівельного матеріалу.

4) Птахи, паразити, гризуни тощо. Деревина, шкіра, шерсть і папір є улюбленою їжею для мишей, щурів і різних видів комах. Пташиний послід і кажани містять кислоти, які роз'їдають камінь і бронзу.

5) Рослинність. На пам'ятниках, залишених без обслуговування, часто знаходять рослинність, яка покриває стіни пам'ятника або росте на його даху, загрожуючи його стабільності. Речовини, що виділяються в процесі обміну речовин мікроорганізмів, викликають руйнування і зношування каменю, а коріння і спори рослин викликають механічні пошкодження будівельного матеріалу. Не можна видаляти рослини без архітектора-реставратора, так як це може завдати пам'ятнику більше шкоди, ніж користі. До процесу видалення рослин необхідно залучити мікробіолога, а уражені ділянки обробити пестицидом, підібраним на основі аналізів, після чого можна видалити мікроорганізми та рослини з меншими механічними пошкодженнями. Після обробки необхідно заповнити порожнечі відповідним розчином, інакше стійкість пам'ятника буде під загрозою і є ризик появи біологічного покриву знову.

6) Небезпеки, спричинені людиною, включають забруднення або пошкодження від опалення, свічок, камінів та подібних джерел енергії. Небезпеку для пам'ятників становить багаття, розведене біля пам'ятника, неправильно встановлена система опалення в приміщенні, залишений без нагляду вогонь свічки чи каміна. Вогонь і його кіптява особливо шкідливі для зразків стінного розпису (Додаток Г), висока температура, що виділяється при цьому, викликає зміну фізичних властивостей будівельного матеріалу, а будівлі з легкозаймистих матеріалів знаходяться під загрозою повного руйнування.

7) Вандалізм. У Грузії часто помічають результати вандалізму на пам'ятках культурної спадщини. У багатьох місцях можна помітити написи на стінах церкви, зразки настінного живопису, людей, що лізуть і ходять по пам'ятниках, або тих, хто бере з собою на пам'ять уламок від історичної пам'ятки. Все це, навіть одиничний дотик до історичних рельєфів і настінних розписів, суттєво псує грузинську культурну спадщину, що зберігалася

століттями чи тисячоліттями. Вандалізм відбувається як навмисно, так і з необережності, а також через незнання важливості пам'яток і небезпеки їх пошкодження.

8) Неналежна практика реставрації. Часто неправильно виконана реставрація може призвести до негативних наслідків і пошкодити пам'ятку більше, ніж це було до реставрації, неправильно спланована обробка без ретельного вивчення, використання несумісних матеріалів та/або нехтування оригінальною частиною пам'ятки може призвести до незворотного процесу та знищити цінну історичну пам'ятку.

9) Занедбаність та/або недбалість. Коли будівля більше не використовується за цільовим призначенням, у цьому випадку значно погіршується її загальний стан і різко зростає ступінь пошкодження та зношеності, оскільки ніхто не зацікавлений в її утриманні. Загалом будівлі більше за все стають занедбанними пам'ятками у результаті руйнування.

10) Шукачі скарбів. Незаконні розкопки та використання шукачами скарбів металошукачів завдають великої шкоди об'єктам археологічної спадщини Грузії. Розкопки без наукового контролю знищують історичну інформацію та матеріал. Це заважає археологам правильно інтерпретувати минуле. Така ситуація, у свою чергу, створює сприятливі умови для нелегальної торгівлі старожитностями.

11) Розвиток міст. Збільшення темпів зростання населення та попит на розширення призводять до неконтрольованого розвитку міст, що призводить до руйнування стародавніх і самодостатніх структур Грузії, часто цілих кварталів або навіть історичних міст. У випадку археологічних пам'яток розвиток міст, викликаний надмірним туризмом, загрожує цілісності ландшафту навколо пам'ятника та традиційного способу життя. Вплив цих факторів на культурну спадщину різний [88].

Наведені загрози діють по-різному. Одні з них завдають шкоди пам'ятнику відразу й назавжди (наприклад, землетруси, пожежа та війна), а інші – поступово, тому результат їхнього впливу стає помітним лише через

тривалий час, як у випадках корозії, вологи, світла та забруднення. Археологічні пам'ятки особливо вразливі до негативного впливу кліматичних умов, крадіжок, вандалізму, незаконних розкопок і туризму, тоді як головними загрозами для історичних об'єктів є неконтрольована міська забудова (будівництво нових доріг, автостоянок, нових будівель, додаткових поверхів), невідповідні модифікації або зміна функції, переповненість. До цього призводять рух транспорту, забруднення та відсутність належного законодавства.

Недотримання законодавства, загроза, згадана на прикладі Грузії, досить відчутна. На перший погляд здається, що в країні діють усі необхідні закони для управління охороною культурної спадщини, але реальність показує протилежне – виконання існуючих законодавчих положень є найбільшою проблемою, причиною, є відсутність політичної волі. Про це свідчать тенденції, виявлені в результаті досліджень, проведених останніми роками:

- самі державні структури порушують визначені законом процедури;
- Державні структури своєю бездіяльністю не забезпечують дотримання закону;
- Урядові структури приймають закони та підзаконні акти всупереч закону про охорону культурної спадщини

Велику роль у подоланні цієї загрози відіграє активне громадянське суспільство, яке стежить за помилковими рішеннями, активно захищає спадщину, веде громадську кампанію і в разі потреби звертається до суду. Створюючи прецеденти судового розгляду спірних питань, стане можливим краще виконувати спадщиноохоронне законодавство – охорону спадщини.

Останнім часом замість реагування на надзвичайні ситуації у Грузії активно використовується термін «превентивна допомога» для позначення робіт, які проводяться з порятунку спадщини, постраждалої внаслідок стихійного лиха. Превентивна допомога культурній спадщині відноситься до початкових і взаємопов'язаних заходів для оцінки, документування, визначення

пріоритетів, безпеки та стабілізації культурної спадщини, що знаходиться під загрозою. Вона включає три основні етапи:

1. Аналіз ситуації,
2. Дослідження на місці,
3. Заходи безпеки та стабілізації [88].

Згаданий процес забезпечує систематичне масове виявлення необхідної допомоги об'єкту культурної спадщини.

Наразі Грузія має багато традицій, які знаходяться на межі втрати, і кількість їх носіїв з кожним днем зменшується. В даний час під егідою Національного агентства з охорони пам'яток Грузії складається список елементів місцевої культурної спадщини. Суспільство часто не оцінює важливість збереження культурної спадщини, тому її носії залишаються поза увагою громадськості. Тому держава популяризує культурну спадщину для того, що грузини обмінювалися досвідом, навчали інших і зберігали традиції.

Охорона культурної спадщини Грузії регулюється «Законом Грузії про охорону культурної спадщини» [52]. Він визначає різні види та рівні охорони культурної спадщини. В основному вони стосуються «об'єктів», які можуть бути «нерухомими об'єктами», «рухомими об'єктами» та «складними об'єктами». Останній складається з групи взаємопов'язаних нерухомих та/або рухомих об'єктів. Тимчасовий статус надається об'єкту, поки вирішується, чи можна присвоїти йому статус Внесеної до списку власності чи ні.

Перелічені властивості класифікуються таким чином [79]:

- Археологічні (культурний шар, підводні та підземні залишки понад 100 років);
- Архітектурні (будівлі та ансамблі, замки, культові споруди тощо);
- Інженерне будівництво (мости, тунелі, канали, акведуки тощо);
- Міський (єдність міських структур, вулична мережа);
- Парки та сади (міські або сільські історичні парки та сади);
- Палеографічні об'єкти;
- Монументальний живопис (фрески, настінні розписи, мозаїка тощо);

- Меморіал (пов'язаний з історичною подією особи);
- Витончені мистецтва;
- Етнографічні об'єкти;
- Документальні об'єкти (публікації, рукописи тощо);
- Власність пов'язана з розвитком науки і техніки.

У Грузії є 43 пам'ятки нематеріальної культурної спадщини, 4221 рухомий об'єкт, 7577 нерухомих об'єктів, 3 – міжнародного значення (об'єкти всесвітньої спадщини) і 986 – національного значення. Закон Грузії про охорону культурної спадщини визначає зону охорони культурної спадщини як територію, яка оточує нерухомі об'єкти культурної спадщини та/або знаходиться в межах місця їх розташування чи впливу, до якої застосовується спеціальний режим регулювання та призначення якої полягає в захисті культурної спадщини, що знаходиться в ньому, від небажаного впливу [79].

Існує два види охоронних зон:

1) Зона індивідуального захисту:

- Зона фізичної охорони пам'ятки;
- Зона візуальної охорони пам'ятки;

2) Загальна охоронна зона, яка включає:

- Зона заповідної історичної частини;
- Зона зарегульованої забудови;
- Зона заповідного історичного ландшафту;
- Зона охоронної археології [79].

Національна політика «Культура 2025» була затверджена в 2016 році урядом Грузії. Документ передбачає довгострокове стратегічне бачення, цілі та перспективи, враховуючи різні виклики, з якими стикається сектор культури в Грузії. Окрім традиційних культурних сфер, Культурна стратегія 2025 орієнтована на розвиток креативних індустрій. Це один із головних інструментів зміцнення бізнес-спроможності сфери культури, а також сталого розвитку всієї країни.

Реалізація Стратегії передбачає 2-річний план дій, який містить детальні заходи, заплановані державними органами щодо захисту культурної спадщини. Процес реалізації стратегії, а також плану дій стратегії контролюється групою громадянського суспільства та професіоналів культури.

Уряд Грузії здійснює нагляд за охороною культурної спадщини в країні, встановлює та реалізує державну політику щодо культурної спадщини, встановлює правила та процедури цієї діяльності, встановлює охоронні зони та правила та представляє Кабінету Міністрів на прийняття.

Також у Грузії сформовано Національне агентство збереження культурної спадщини Грузії (<https://www.heritagesites.ge/en>) [56]. Національне агентство збереження культурної спадщини Грузії (NACHPG), юридична особа публічного права, є операційною установою, відповідальною за реалізацію національної політики щодо культурної спадщини. Створений згідно з указом президента № 533 від 3 листопада 2008 року, вона була заснована на базі музеїв-заповідників і музеїв, що існували в різних регіонах Грузії. На підставі Закону про культурну спадщину та Урядового адміністративного кодексу Міністерство культури та охорони пам'яток делегувало NACHPG такі функції:

- очолює, координує та реалізує державну програму виявлення, збереження та реабілітації, охорони та популяризації матеріальної та нематеріальної культурної спадщини;
- видає дозволи на плановані роботи на пам'ятках культурної спадщини та археологічних об'єктах;
- контролює виконання робіт і правильне використання дозволів;
- видача погоджень на виконання робіт на об'єктах спадщини;
- моніторинг культурної спадщини на території Грузії;
- ведення інвентаризації матеріальних і нематеріальних активів спадщини;
- проведення експертизи культурної спадщини;
- з іншими відповідними державними організаціями припинення діяльності, яка загрожує культурній спадщині;

- взаємодія з іншими державними та недержавними органами щодо виявлення адміністративних правопорушень у сфері охорони культурної спадщини;
- забезпечення управління музеями та музеями-заповідниками, включаючи особисте управління, збереження та реабілітацію, розвиток інфраструктури для відвідувачів та вивчення та популяризації об'єктів;
- розвиток міжнародного співробітництва з метою впровадження передового досвіду в галузі;
- сприяння імплементації міжнародних конвенцій/хартій у сфері культурної спадщини;
- підготовка та реалізація культурних, освітніх і туристичних програм з метою популяризації та ознайомлення з культурною спадщиною Грузії;
- створення інформаційних банків та єдиного порталу культурної спадщини Грузії;
- підготовка заяв/пропозицій щодо виявлених об'єктів та реєстру матеріальних і нематеріальних пам'яток [79].

З 2017 року «Грузинська геоінформаційна система управління даними про культурну спадщину та ГІС-портал» в рамках Угоди про співпрацю між Національним агентством зі збереження культурної спадщини Грузії та Норвезьким директором культурної спадщини офіційно запущено та відкрито для загального доступу. Система дозволяє покращити онлайн-комунікацію між центральним та регіональними офісами NACHPG, а також між різними органами державної влади та самоврядування. Система також забезпечує покращений доступ широкої громадськості до інформації про культурну спадщину Грузії через онлайн-портал ГІС.

Особливе місце у збереження культурної спадщини Грузії належить Національному музею Грузії [36]. Він відповідає за захист, збереження та експонування артефактів. Проводить археологічні розкопки та наукові дослідження. Це комплекс об'єднує 10 музеїв, 2 регіональних музеї-

заповідники, 4 будинки-музеї, Національну галерею, Археологічний науково-дослідний центр та Інститут палеобіології. Також до діяльності щодо захисту культурної спадщини Грузії долучений Національний дослідницький центр історії грузинського мистецтва та збереження спадщини Г. Чубінашвілі [29]. Він відповідає за вивчення грузинського мистецтва давніх і сучасних часів, а також творів мистецтва, що зберігаються в різних музеях і приватних колекціях Грузії. Цей центр проводить дослідження окремих пам'яток архітектури і скульптури, настінного і станкового живопису, графіки, прикладного мистецтва. Центр також проводить мистецтвознавчі дослідження об'єктів, що підлягають реставрації, здійснює методичний нагляд, оцінку та моніторинг робіт. Бере участь в обліку рухомого та нерухомого майна спадщини. Однією з головних цілей Центру є популяризація творів мистецтва та знань про них. Тому, окрім наукових видань, він забезпечує широкий загальний книжками, альбомами, буклетами та іншими друкованими чи електронними виданнями, розрахованими на читачів різноманітних інтересів.

Питаннями захисту регіональної культурної спадщини Грузії займається Ратуша Тбілісі, яка несе відповідальність за видачу дозволу на проведення робіт на регіональних об'єктах у Тбілісі (за винятком об'єктів національного значення та церковних будівель). Вона також відповідає за моніторинг робіт на вищезазначених об'єктах.

Крім цього основними організаціями, що працюють у сфері охорони спадщини Грузії є [79]:

- Агентство природоохоронних територій. Головним обов'язком Агентства є управління природними заповідниками Грузії, національними парками, природними пам'ятками, керованими заповідниками, охоронюваними ландшафтами, біосферними заповідниками, об'єктами всесвітньої спадщини та водно-болотними угіддями міжнародного значення.

- Самоврядні утворення. Відповідні державні установи автономних республік та органи самоврядування, які здійснюють свої повноваження відповідно до законодавства Грузії та функцій, делегованих їм національними

органами влади. Вони забезпечують ідентифікацію, інвентаризацію та збереження культурної спадщини в межах своїх адміністративних кордонів і надають інформацію Міністерству культури та охорони пам'яток Грузії та Національному агентству зі збереження культурної спадщини Грузії.

Таким чином, протягом останніх років культурна спадщина Грузії зіткнулася з серйозними загрозами не лише через природні процеси, а й через соціальні та економічні зміни, такі як: швидкий промисловий розвиток, розвиток міст, зростаючий туризм, етнічні та релігійні конфлікти або вандалізм тощо. Охорона культурної спадщини Грузії регулюється «Законом Грузії про охорону культурної спадщини». Функції та завдання захисту культурної спадщини Грузії здійснюють уряд Грузії, Національне агентство збереження культурної спадщини Грузії, Національний музей Грузії, Національний дослідницький центр історії грузинського мистецтва та збереження спадщини Г. Чубінашвілі, Ратуша Тбілісі, Агентство природоохоронних територій та самоврядні утворення.

3.2. Напрями розвитку туристичної індустрії Грузії: глобальні виклики та можливості

Грузія має значний потенціал для розвитку сталого культурного туризму.

Відповідно до Індексу міжнародного розвитку подорожей і туризму Всесвітнього економічного форуму (WEF) за 2021 рік, Грузія посідає 44 місце серед 117 країн, піднявшись на 24 позиції порівняно з 2019 роком.

Так, Travel & Tourism Development Index враховує 5 індикаторів (і 17 субіндикаторів), які складають оцінку країни. Ці показники та під індикатори включають:

- 1) Сприятливе середовище, яке включає 5 субіндикаторів: бізнес-середовище, безпека та захист, здоров'я та гігієна, людські ресурси та ринок праці, готовність до ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій);

2) Політика подорожей і туризму та сприяючі умови, що включає 3 субіндикатори: пріоритетність подорожей і туризму, міжнародна відкритість, цінова конкурентоспроможність;

3) Інфраструктура, яка включає 3 субіндикатори: інфраструктура повітряного транспорту, наземна та портова інфраструктура, інфраструктура туристичного обслуговування;

4) Драйвери попиту на подорожі та туризм, який включає 3 субіндикатори: природні ресурси, культурні ресурси, ресурси, не пов'язані з дозвіллям;

5) Сталість подорожей і туризму, яка включає 3 субіндикатори: екологічна стійкість, соціально-економічна стійкість і умови, тиск і вплив попиту на подорожі і туризм [32].

Доповідь включає Грузію до групи доходів вище середнього, а також до регіональної групи Європи та Євразії.

Зокрема, в International Travel & Tourism Development Index Грузія отримала оцінку 4,3 (із 7) [74]. Для порівняння, у 2019 році показник Грузії становив 3,9. Як зазначає Національна адміністрація туризму Грузії (GNТА), Грузія займає найкраще місце серед своїх сусідів, випереджаючи Вірменію, Туреччину та Азербайджан. GNТА також зазначає, що Грузія перевершує кілька країн ЄС (включаючи Хорватію), а також провідні туристичні напрямки світу, такі як Ізраїль, Бразилія та Єгипет. Загалом це базується на належному управлінні пандемією та швидкій динаміці відновлення туризму. Це найголовніше визнання політики управління Грузії [32].

Національна туристична адміністрація Грузії розробила документ «Грузинська туристична стратегія 2025» [63], метою якого є створення путівника, який сприятиме сталому розвитку туризму. Це збільшить доходи та важливість галузі. Відповідно до стратегії, обов'язком уряду Грузії є розробка та впровадження плану, який перетворить багаті природні та культурні ресурси на туристичний продукт світового рівня, а також створить можливість справити унікальні враження. Згідно зі стратегією, у 2025 році Грузія буде добре відома

як провідний цілорічний високоякісний туристичний напрямок, зосереджений на унікальній культурній і природній спадщині, обслуговуванні клієнтів світового рівня та вічних традиціях гостинності [50].

Стратегія туризму Грузії на 2015-2025 рр. приділяє велику увагу культурній спадщині та культурному туризму, що виражається в перших двох цілях. Перша мета натякає на необхідність поважати, покращувати та захищати природну та культурну спадщину Грузії. Друга мета зосереджена на унікальному та автентичному досвіді відвідувачів, зосередженому на цих природних і культурних активах. Крім того, вона підкреслює важливість розробки та просування маршрутів і стежок як частини розвитку туризму. Національне туристичне управління підтримує культурний туризм, бере участь у різноманітних урочистостях, організовує маркетингові кампанії. У результаті Тбілісі було номіновано як «Найкраще культурне місто» 2020 року на конкурсі, який проходив у Берліні. Столиця Грузії отримала нагороду LCD (Leading Culture Destinations) Berlin Awards на спільній церемонії Global Cultural Travel Network і Visit to Berlin. Конкурентами Тбілісі були різні всесвітньо відомі туристичні міста. 50 культурних напрямків з 28 країн також були представлені на 6-й церемонії нагородження LCD Awards (Національна туристична адміністрація Грузії, 2020). Іншим важливим документом є Стратегія культури 2025, яка є довгостроковим стратегічним документом уряду Грузії. Це визначає державне бачення, цілі та перспективи з огляду на різні виклики, з якими стикається сектор культури в Грузії. Міністерство культури та охорони пам'яток Грузії розробило документ у співпраці з іншими державними установами та за активної участі широкої громадськості. Процес створення стратегії підтримали інституції ЄС. Крім того, Рада Європи та Європейський Союз позитивно оцінили співпрацю. Стратегія містить такі фундаментальні принципи, як публічність, залучення громадянського суспільства та прозорість. Грузія також співпрацює з урядовими представниками, неурядовими організаціями, міжнародними організаціями, професіоналами, освітніми установами реформувати інституційні та законодавчі дії з метою розвитку

креативних індустрій у культурному секторі (Creative Georgia Culture Strategy of Georgia 2025 [37]).

Національна туристична адміністрація Грузії (GNTA) оголосила, що довгострокова мета країни в галузі туризму полягає в тому, щоб розвивати країну як затребуваний туристичний напрямок, підвищити міжнародний авторитет Грузії та принести більше переваг нації. Стратегію туризму Грузії до 2025 року показала бачення та стратегічний план того, як збільшити цінність і важливість туризму для економіки Грузії та, зрештою, принести користь народу Грузії. Світовий банк і світова туристична консалтингова компанія Solimar International об'єдналися, щоб допомогти GNTA розробити Національну стратегію. До розробки плану також були залучені держава, приватний сектор, неурядові та міжнародні організації.

Ключові моменти Стратегії туризму Грузії до 2025 року:

– Національна стратегія передбачає збільшити доходи від міжнародного туризму до \$5,5 млрд на рік. Зокрема, мета полягала в тому, щоб кожен відвідувач витрачав 500 доларів на день.

– Грузія також прагне збільшити кількість відвідувачів до 11 мільйонів на рік. Спочатку Національна стратегія передбачала 80-відсоткове збільшення кількості туристів із сусідніх з Грузією країн, а також подвоїти кількість туристів із країн Західної Європи, Азії та Північної Америки. Ті, хто розробляв Національну стратегію, вважали, що дуже важливо мати більше людей, зайнятих у секторах туризму та гостинності в Грузії. Щоб вирішити цю проблему, кількість зайнятих у цих секторах збільшиться на 85 %.

– Збільшення кількості часу, проведеного відвідувачами в Грузії, також було згадано в Національній стратегії. Мета полягала в тому, щоб туристи збільшили час перебування в Грузії в середньому з 4,3 до 5,3 днів.

– Грузія також працюватиме над тим, щоб збільшити прямі іноземні інвестиції (ПІІ), що надходять у туристичний сектор до 910 мільйонів доларів на рік.

– Крім того, сектор туризму має приносити 6,7 відсотка валового внутрішнього продукту (ВВП) в економіку щороку [42].

18 червня 2020 року було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти, науки, культури та спорту Грузії та Національною туристичною адміністрацією Грузії з метою просування та розвитку культурного туризму. Меморандум був підписаний заступником міністра освіти, науки, культури та спорту Грузії паном Леваном Харатішвілі та головою Національного управління туризму Грузії пані Маріам Кврівішвілі. Меморандум охоплює питання підтримки та розвитку Програми Культурних маршрутів Ради Європи в Грузії, планування та реалізації спільних проектів у сфері культурного туризму, а також інтеграції Культурних маршрутів у спільні туристичні напрямки. Також задля розвитку культурного туризму представлено мобільний додаток «Культурні маршрути Грузії». Створений за ініціативи Міністерства додаток дозволяє туристам спланувати відвідування як європейськими, так і національними сертифікованими культурними маршрутами, а також познайомитися з різноманітною культурою Грузії. Додаток «Культурні маршрути Грузії» відіграватиме важливу роль в інформуванні туристів, а також допоможе їм спланувати цікаві маршрути, дотримуючись усіх правил безпеки [20].

Грузії включена до наступних культурних маршрутів Ради Європи з членами мережі в країні [19]:

- 1) Європейський шлях єврейської спадщини, 2004 рік;
- 2) Iter Vitis Route, 2009 рік;
- 3) Стежки доісторичного наскального мистецтва, 2010 рік;
- 4) Європейський маршрут історичних термальних міст, 2010 рік;
- 5) Європейський шлях історичних садів, 2020 рік.

Крім того, 18 червня 2020 року до Культурних маршрутів Грузії додано два нових культурних маршрутів: «Св. Андріївський шлях» та «Від столиці до столиці»:

1) «Андріївський шлях» – паломницький маршрут, основною темою якого є екскурсія-паломництво. За матеріалами, що збереглися в греко-латинських текстах і в Житії Картлі, маршрут знайомить із шляхом, який пройшов св. Андрія в Грузії. На цьому етапі маршрут включає кілька регіонів Грузії (Аджарія, Імеретія, Самцхе-Джавахетія) і 7 різних напрямків. Керівною організацією маршруту є «Академія туризму та менеджменту» Грузії.

2) «Від столиці до столиці» з'єднає два найважливіші міста в історії Грузії Мцхета і Тбілісі. Ці два міста протягом століть зберігали функцію політичного чи релігійного центру. У V столітті Вахтанг Горгасалі розпочав найважливіше міське будівництво на території Тбілісі. Наступник Вахтанга Горгасалі, Дачі I Уджармелі, завершив будівництво міської стіни до початку VI століття і переніс столицю з Мцхети до Тбілісі за заповітом свого батька. У рамках маршруту передбачено відвідування 22 пам'ятників, позначених між Тбілісі та Мцхетою, за шляхом, прокладеним Вахтангом Горгасалі. Керуючою організацією «Від столиці до столиці» є Національне агентство зі збереження культурної спадщини Грузії [20].

Таким чином, відповідно до бачення Стратегії розвитку туризму до 2025 року Грузія прагне бути всесвітньо відомою як провідний, цілорічний, високоякісний туристичний напрямок, зосереджений на унікальній культурній і природній спадщині, з висококласним обслуговуванням клієнтів і спадковими традиціями гостинності. Основна мета полягає в тому, щоб вивести Грузію на лідируючі позиції на конкурентному ринку туризму через стратегічні інвестиції в розвиток інфраструктури, надання відповідних освітніх програм і пропонування платоспроможним іноземним туристам поділитися унікальним грузинським досвідом. Збільшення обсягу витрат відвідувачів призведе до збільшення частки туризму в економічному розвитку Грузії. Якість і різноманітність туристичного потоку стане важливішою за кількість відвідувачів.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи вирішено поставлені завдання та досягнуто встановленої мети. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати такі висновки та узагальнення.

1) Туризм є життєво важливим для успіху багатьох економік у всьому світі. Туристичний бізнес – це одна із найбільш швидкозростаючих галузей світу та важливе джерело надходження іноземної валюти та зайнятості, тому цей бізнес повинен скеровуватися напрямками досягнення соціального, економічного та екологічного благополуччя багатьох країн, особливо тих, що розвиваються. Сектор туристичного бізнесу, формується на основі використання методів сталого споживання й виробництва. Туризм відіграє значну роль у прискоренні глобального переходу до сталого розвитку. Крім цього розвиток туризму генерує численні екологічні, соціальні та економічні наслідки в економіці країни, формуючи таким чином основу для сталого її розвитку. Сталий розвиток туризму інтегровано у стратегії досягнення цілей сталого розвитку до 2030 року, для досягнення яких потрібні чіткі стратегії впровадження, необхідні потоки фінансування і технологічні, інфраструктурні та людські інвестиції. Раптова зупинка міжнародного туризму, спричинена пандемією, підкреслила важливість цього сектора як для національної економіки, так і для індивідуальних засобів існування. Основний звіт ООН використовує дані та аналіз ЮНВТО для оцінки вартості спаду туризму та показує, наскільки важливим буде відновлення туризму у 2022 році та в подальшому.

2) Культура завжди була головною метою будь-якої подорожі, а культурний туризм особливо тісно пов'язаний із особливими запитам туристів, оскільки важливим мотивом є бажання досліджувати, «випробувати» інші автентичні культури, досліджувати артефакти вимерлих культур, а також основною метою є ознайомлення з «іншими» культурами. Культурний туризм є провідним пріоритетом для більшості країн у всьому світі, так як він розширює

бізнес і можливості працевлаштування, використовуючи культурні ресурси як конкурентну перевагу на туристичних ринках.

Культурний туризм допомагає пізнати світ, познайомитися з культурним розмаїттям, традиціями, звичаями, дізнатися про різні способи життя. Цінність культурного туризму – беззаперечна. Культурно-пізнавальний туризм забезпечує відчуття відкриттів, міжкультурного розуміння та збагачує особистість. Культурний туризм – це тип туристичної діяльності, в якому суттєвою мотивацією відвідувача є пізнання, відкриття, досвід і споживання матеріальних і нематеріальних культурних пам'яток/продуктів в туристичному місці. На національному рівні між культурою та туризмом існує тісний зв'язок. Зближення між туризмом і культурою, а також зростаючий інтерес відвідувачів до культурного досвіду створюють унікальні можливості та нові виклики для туристичного сектора.

3) Культурний туризм може допомогти заохочувати оцінку місцевої спадщини та гордість за неї, тим самим викликаючи більший інтерес та інвестиції в її охорону. Відповідно до визначення ЮНЕСКО під спадщиною необхідно розуміти культурну спадщину, яку ми отримуємо з минулого, якою ми живемо в сьогоденні та яку ми передамо майбутнім поколінням. Поняття спадщини є важливим для культури та майбутнього, оскільки воно становить «культурний потенціал» сучасних суспільств, сприяє безперервній переоцінці культур та ідентичності та є важливим засобом передачі досвіду, навичок та знань між поколіннями. Об'єкти культурної спадщини підлягають збереженню та охороні, а також повинна бути доступною для якомога більшого кола зацікавлених осіб і всіляко популяризуватися. Культурна спадщина – це спадщина фізичних артефактів і нематеріальних атрибутів суспільства, успадкованих від минулих поколінь. Фізичні артефакти включають твори мистецтва, літератури, музики, археологічні та історичні артефакти, а також будівлі, пам'ятники та історичні місця, тоді як нематеріальні атрибути включають соціальні звичаї, традиції та практики, які часто ґрунтуються на естетичних і духовних віруваннях та усних переказах. Нематеріальні атрибути

разом із фізичними артефактами характеризують і ідентифікують відмінність суспільства. В епоху глобалізації культурна спадщина допомагає пам'ятати про культурне розмаїття, а її розуміння розвиває взаємну повагу та відновлює діалог між різними культурами.

4) Грузія, південнокавказька країна, що омивається Чорним морем на заході. Країна розташована на перетині шляхів між Західною Азією та Східною Європою. За державним устроєм Грузія є республікою. За даними ООН, населення Грузії на 2020 рік оцінюється в 3 989 167 осіб, що становить близько 0,05% від загального населення світу. За останні роки економічне зростання Грузії було високим до 2019 року, у 2020 році стало негативним із подальшим відновленням у 2022 році. Прогнози Світового банку для економіки Грузії були покращені з огляду на високі показники, зафіксовані протягом 2022 року. Грузія має спільні кордони з такими країнами: на півночі – Росія, на півдні – Туреччина і Вірменія, на сході – Азербайджан. Її стратегічне розташування робить Грузію природним логістичним і транзитним центром уздовж «Нового шовкового шляху», що з'єднує Азію та Європу через Кавказ. Грузія є членом Ради Європи, Євроконтролю, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, і Організації економічного співробітництва та розвитку. Грузія є невеликою країною з перехідною ринковою економікою із ВВП на душу населення 5015,3 доларів у 2021 році. Економіка Грузії стабільно зростає, але зовнішні потрясіння в регіоні, такі як міжнародні санкції, пов'язані з російсько-українським конфліктом і пандемією COVID-19 із подальшими карантинами, спочатку мали негативний вплив на економіку Грузії та сприяли нижчим темпам зростання ніж прогнозовано. Однак економіка Грузії вже значною мірою відновилася, зросла на 10,4 відсотка у 2021 році.

5) До пандемії доходи Грузії від міжнародних подорожей зростали щорічно. У 2019 році доходи Грузії від туризму склали 3,2 мільярда доларів США. Згідно зі статистичними даними Національного управління туризму Грузії, туризм становив 8,4% ВВП у 2019 році. Доходи від туризму особливо важливі для таких країн, як Грузія, з економікою, що розвивається, і потребує

великих обсягів капіталу для розвитку. В результаті пандемії туристичний сектор зазнав серйозного удару, особливо в 2020 році, коли суворі обмеження, спричинені пандемією, практично паралізували міжнародний туризм і спричинили різке падіння внутрішнього туризму. У той же час 2022 рік створює передумови для позитивного прогнозу щодо відновлення туристичної галузі Грузії у 2023 році.

б) Грузія має музеї різної категорії, церкви та фортеці із понад 1300-річної традицією архітектури, заснованій на багатій спадщині минулого. Приваблюють численних туристів печерні міста. До культурної спадщини Грузії відноситься грузинська музика. 3 пам'ятки грузинської культурної спадщини внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (історичні пам'ятки Мцхети, Верхньої Сванетії, Гелатський монастир), а 4 грузинські елементи зареєстровані в Репрезентативному списку нематеріальної культурної спадщини людства (грузинський багатоголосий спів, стародавній грузинський традиційний спосіб виготовлення вина квеврі та жива культура трьох систем писемності грузинського алфавіту та Чідаоба, боротьба в Грузії). Місцева, унікальна та різноманітна кухня, різноманітність місцевих сортів винограду, вина з яких також набувають особливого значення для розширення туристичного потенціалу. Гастрономічна спадщина Грузії ґрунтується на особливостях автентичної грузинської кухні. До пандемії заповідні території Грузії відвідували понад 1,2 млн. відвідувачів (основні дестинації: Каньйон Мартвілі; Національний парк Казбегі; Печера Прометея; Каньйон Окаце); понад 560 тис. туристів відвідали грузинські музеї-заповідники (основні дестинації: Історико-архітектурний музей-заповідник Уплісціхе та Вардзійський історико-архітектурний музей-заповідник); понад 330 тис. туристів відвідали Національні музеї (основні дестинації: Національний музей Грузії; Етнографічний музей Георгія Читая; Національна галерея Д. Шеварднадзе; Музей історії та етнографії Сванетії; Музей історії та етнографії Сігнагі).

Тож, Грузія – це країна із багатою історією, населена народом, що славиться своїми традиціями гостинності та доброзичливості. На її території

виявлено останки найдавніших людей, що проживали близько 2 млн. років тому. У Грузії збереглися перекази про найдавніших грузинів та прийняття християнської віри. Грузія славиться найдавнішим містом та найвищим гірським поселенням в Європі – Ушгулі. Туристів можуть зацікавити грузинська музика та фольклор, національні страви та вина тощо. Загалом Грузія має різноманітну та багатовікову культурну спадщину, що може стати потужним рушієм для розвитку культурного туризму.

7) Таким чином, традиції нематеріальної культурної спадщини з часом втрачаються, а будь-який оригінальний матеріал, з якого виготовлено пам'ятник чи експонат, з часом пошкоджується внаслідок фізичних, біологічних чи хімічних впливів або людських причин. Пошкодження визначається середовищем, умовами зберігання та матеріалом, з якого він виготовлений. Протягом останніх ста років культурна спадщина Грузії зіткнулася з серйозними загрозами не лише через природні процеси, а й через соціальні та економічні зміни, такі як: швидкий промисловий розвиток, розвиток міст, зростаючий туризм, етнічні та релігійні конфлікти або вандалізм тощо. Загрози грузинській культурній спадщині можуть бути спричинені як природними, так і людськими факторами, зокрема, впливу температурного режиму; забрудненням; впливу вологості, сирості і підвищення вогкості; впливу птахів, паразитів, гризунів; впливу рослинності; небезпеками, спричиненими людиною; вандалізмом; неналежною практикою реставрації; занедбаністю та/або недбалістю; шукачами скарбів; розвитком міст. Наведені загрози діють по-різному: одні з них завдають шкоди пам'ятнику відразу й назавжди, а інші – поступово, тому результат їхнього впливу стає помітним лише через тривалий час.

Охорона культурної спадщини Грузії регулюється «Законом Грузії про охорону культурної спадщини». Для захисту культурної спадщини запроваджених зонування: зона індивідуального захисту (зона фізичної охорони пам'ятки; зона візуальної охорони пам'ятки) та загальна охоронна зона

(зона заповідної історичної частини, зона врегульованої забудови, зона заповідного історичного ландшафту; зона охоронної археології).

У 2016 році урядом Грузії затверджено Національну політику «Культура 2025». Функції та завдання захисту культурної спадщини Грузії здійснюють уряд Грузії, Національне агентство збереження культурної спадщини Грузії, Національний музей Грузії, Національний дослідницький центр історії грузинського мистецтва та збереження спадщини Г. Чубінашвілі, Ратуша Тбілісі, Агентство природоохоронних територій та самоврядні утворення.

8) Грузія має значний потенціал для розвитку сталого культурного туризму. Відповідно до Індексу міжнародного розвитку подорожей і туризму Всесвітнього економічного форуму (WEF) за 2021 рік, Грузія посідає 44 місце серед 117 країн. Бачення Стратегії розвитку туризму до 2025 року Грузія прагне бути всесвітньо відомою як провідний, цілорічний, високоякісний туристичний напрямок, зосереджений на унікальній культурній і природній спадщині, з висококласним обслуговуванням клієнтів і спадковими традиціями гостинності. Основна мета полягає в тому, щоб вивести Грузію на лідируючі позиції на конкурентному ринку туризму через стратегічні інвестиції в розвиток інфраструктури, надання відповідних освітніх програм і пропонування платоспроможним іноземним туристам поділитися унікальним грузинським досвідом. Збільшення обсягу витрат відвідувачів призведе до збільшення частки туризму в економічному розвитку Грузії. Якість і різноманітність туристичного потоку стане важливішою за кількість відвідувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всесвітня туристична організація: веб-сайт. URL: <http://www2.unwto.org> (дата звернення: 25.10.2022)
2. Грановська В. Г., Стукан Т. М. Культурно-пізнавальний туризм Херсонщини: стан та перспективи подальшого розвитку. Агросвіт. 2020. № 10. С. 37-42. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3196&i=5> (дата звернення 25.10.2022).
3. Капелюшний В. П., Патриляк І. К., Гончаров О. П., Терес Н. В. Історико-культурний туризм: український та світовий досвід. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 5 квітня 2019 р.). К.: «Фоліант», 2019. 331 с. URL: <https://nsku.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/%D0%86%D0%9A%D0%A2-%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (дата звернення: 25.10.2022)
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО від 16.11.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 24.10.2022).
5. Ліпіцька М. В., Олійник О. В., Давидюк Ю. В. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в умовах сталого розвитку. Міжнародна науково-практична конференція з проблем вищої освіти і науки «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу». 2021. С. 408-411. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/408.pdf> (дата звернення: 25.10.2022)
6. Мельничук О. І. Міжнародно-правовий статус всесвітньої культурної і природної спадщини. К., 2008. 288 с. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=51479 (дата звернення: 24.10.2022).
7. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126. Ч. 1. С. 12–23.

8. Поливач К.А., Руденко Л.Г. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. К.: Інститут географії НАН України, 2012. 208 с. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Polyvach_Kateryna/Kulturna_spadschyna_ta_ii_vplyv_na_rozvytok_rehioniv_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 24.10.2022).

9. Романів П.В., Жук І.З. Основи туризму: Навчально-методичні матеріали. Львів, 2013. 65 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02/Romaniv_Zhuk_2013_Osn_turyz.pdf (дата звернення: 25.10.2022)

10. Циганов С.А., Бунтова Н.В. Розвиток міжнародних туристичних послуг як важлива домінанта економічного зростання. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 139. 2019. 80-92. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/3715/3390> (дата звернення: 25.10.2022)

11. 2021-Domestic-Tourism. Georgian National Tourism Administration. URL: <https://gnta.ge/statistics/> (дата звернення: 01.11.2022).

12. 2022. Economic Indicators. Georgian National Tourism Administration. URL: <https://gnta.ge/statistics/> (дата звернення: 01.11.2022).

13. Chapter 1. Tourism trends and policy priorities. OECD TOURISM TRENDS AND POLICIES 2020. OECD 2020. P. 17-59. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/555d8101-en.pdf?expires=1656340641&id=id&accname=guest&checksum=404627C016C7534A859DE85DCBDE3198> (дата звернення: 25.10.2022)

14. Chidaoba, wrestling in Georgia. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/chidaoba-wrestling-in-georgia-01371> (дата звернення: 01.11.2022).

15. Colchic Rainforests and Wetlands/ URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1616//> (дата звернення: 01.11.2022).

16. Coronavirus pandemic could cost global tourism \$2 trillion this year. UN. 2021. URL: <https://news.un.org/en/story/2021/11/1106712> (дата звернення: 25.10.2022)

17. Countries and territories with the highest international tourism receipts worldwide from 2019 to 2021(in billion U.S. dollars). URL: <https://www.statista.com/statistics/273125/countries-with-the-highest-tourism-receipts-in-2019/> (дата звернення: 24.10.2022).

18. Cultural heritage. UNESCO. URL: <https://en.unesco.org/fieldoffice/santiago/cultura/patrimonio> (дата звернення: 24.10.2022).

19. Cultural Routes of the Council of Europe with network members in the Country. URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/georgia> (дата звернення: 01.11.2022).

20. Cultural Routes: newsroom. Georgia: two new certified “Cultural Routes of Georgia” and Memorandum of Understanding with the National Tourism Administration. Tbilisi, Georgia. 18 june 2020. URL: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/-/georgia-memorandum-of-understanding-with-the-national-tourism-administration-and-two-new-certified-cultural-routes-of-georgia-> (дата звернення: 01.11.2022).

21. Culture and public policy for sustainable development, Forum of Ministers of Culture, 2019. Conference: Forum of Ministers of Culture. Paris. UNESCO. 2019. P. 103. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371488> (дата звернення: 24.10.2022).

22. Culture urban future. Global report on culture for sustainable urban development. URL: <https://en.unesco.org/creativity/publication/culture-urban-future> (дата звернення: 24.10.2022).

23. Cutting Edge. Bringing cultural tourism back in the game. UNESCO. 2022 URL: <https://www.unesco.org/en/articles/cutting-edge-bringing-cultural-tourism-back-game> (дата звернення: 24.10.2022).

24. Cutting Edge. Bringing cultural tourism back in the game. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/cutting-edge-bringing-cultural-tourism-back-game> (дата звернення: 25.10.2022)
25. Demuria V. Tourism Dynamic Based on First Half of 2022 Data. URL: <https://factcheck.ge/en/story/40974-tourism-dynamic-based-on-first-half-of-2022-data> (дата звернення: 01.11.2022).
26. Forecasted change in revenue from the travel and tourism industry due to the coronavirus (COVID-19) pandemic worldwide from 2019 to 2020. URL: <https://www.statista.com/forecasts/1103426/covid-19-revenue-travel-tourism-industry-forecast> (дата звернення 25.10.2022)
27. Framework Convention on Tourism Ethics. Adopted by the Resolution A/RES/722(XXIII) of the General Assembly of UNWTO. UNWTO. 2020. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421671> (дата звернення 25.10.2022).
28. Franchi E. What is Cultural Heritage? URL: <https://www.khanacademy.org/humanities/special-topics-art-history/arches-at-risk-cultural-heritage-education-series/arches-beginners-guide/a/what-is-cultural-heritage> (дата звернення: 24.10.2022).
29. G. Chubinashvili National Research Centre for Georgian Art History and Heritage Preservation. URL: http://www.gch-centre.ge/?Id_leng=eng (дата звернення: 01.11.2022).
30. Gelati Monastery. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/710> (дата звернення: 01.11.2022).
31. General information Georgia and UNESCO. URL: https://unesco.ge/?page_id=525&lang=en (дата звернення: 01.11.2022).
32. Georgia Placed 44th in Int'l Travel & Tourism Index. Discover Georgia. 01 Jun, 2022. URL: <https://georgianjournal.ge/discover-georgia/37930-georgia-placed-44th-in-intl-travel-tourism-index.html> (дата звернення: 01.11.2022).

33. Georgia Population (LIVE). URL: <https://www.worldometers.info/world-population/georgia-population/> (дата звернення: 24.10.2022).
34. Georgia. URL: <https://www.nationsonline.org/oneworld/georgia.htm> (дата звернення: 24.10.2022).
35. Georgia. URL: <https://country.eiu.com/georgia> (дата звернення: 24.10.2022).
36. Georgial National Museum. URL: http://museum.ge/?lang_id=ENGGEO&sec_id=1 (дата звернення: 01.11.2022).
37. Georgian Culture Strategy 2025. URL: <https://en.unesco.org/creativity/policy-monitoring-platform/georgian-culture-strategy-2025> (дата звернення: 01.11.2022).
38. Georgian museums. URL: <https://georgianmuseums.ge/> (дата звернення: 01.11.2022).
39. Georgian polyphonic singing. URL: <https://ich.unesco.org/en/RL/georgian-polyphonic-singing-00008> (дата звернення: 01.11.2022).
40. Georgian tourism in figures. Structure & industry data. 2019. Georgian National Tourism Administration. URL: https://gnta.ge/wp-content/uploads/2021/12/2019_ENG_PRINT.pdf (дата звернення: 01.11.2022).
41. Georgian tourism in figures. Structure & industry data. 2020. Georgian National Tourism Administration. URL: <https://gnta.ge/wp-content/uploads/2021/12/ENG-2020.pdf> (дата звернення: 01.11.2022).
42. Georgian tourism strategy 2015 revealed What can Georgia do to boost tourism? URL: <https://agenda.ge/en/news/2016/671> (дата звернення: 01.11.2022).
43. Global economy could lose over \$4 trillion due to COVID-19 impact on tourism. UNCTAD. 2021. URL: <https://unctad.org/news/global-economy-could-lose-over-4-trillion-due-covid-19-impact-tourism> (дата звернення: 25.10.2022)

44. Historical Monuments of Mtskheta. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/708> (дата звернення: 01.11.2022).
45. International tourism revenue – Country rankings. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/international_tourism_revenue/ (дата звернення: 24.10.2022).
46. International tourism revenue, percent of GDP – Country rankings. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/international_tourism_revenue_to_GDP/ (дата звернення: 24.10.2022).
47. International Travel (Residence) 2022. Georgian National Tourism Administration. URL: <https://gnta.ge/statistics/> (дата звернення: 01.11.2022).
48. Iolov T. V. Spain will rely heavily on its World Heritage cities to revive tourism. 2021-02-04. URL: <https://www.themayor.eu/en/a/view/spain-will-rely-heavily-on-its-world-heritage-cities-to-revive-tourism-7169> (дата звернення: 24.10.2022).
49. Jones P., Hillier D. The Sustainable Development Goals and the Tourism and Hospitality Industry. Comfort Athens Journal of Tourism. 2017. Volume 4, Issue 1 Pages 7-18. URL: <https://www.athensjournals.gr/tourism/2017-4-1-1-Jones.pdf> (дата звернення 25.10.2022)
50. Koblianidze T., Sachaleli N. Cultural Tourism in Georgia: Opportunities at Global and Local Levels. European Scientific Journal, ESJ. 2020. Edition Vol.16, No.34. URL: <https://eujournal.org/index.php/esj/article/view/13786> (дата звернення: 01.11.2022).
51. Landman P. Top Hospitality Industry Trends in 2022. CEO & Founder at XOTELS. 2022. 6 April. URL: <https://www.hospitalitynet.org/opinion/4109812.html> (дата звернення: 25.10.2022)
52. Law of Georgia on cultural heritage. Law of Georgia No 528 of 21 November 2008. LHG I, No 34, 4. 12.2008, Art. 212. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/21076/8/en/pdf> (дата звернення: 01.11.2022).

53. List of Countries by Tourism Income. URL: <https://www.atlasbig.com/en-us/countries-tourism-income> (дата звернення: 24.10.2022).

54. McKercher B., du Cros H. Cultural tourism – The partnership between tourism and cultural heritage. New York: The Haworth Press. 2002. 250 p. ULR: https://dspace.uef.edu.vn/bitstream/123456789/29129/1/Cultural%20Tourism_%20The%20Partnership%20Between%20Tourism%20and%20Cultural%20Heritage%20Management-338.4r.pdf (дата звернення 25.10.2022).

55. Milesi-Ferretti G. M. The COVID-19 travel shock hit tourism-dependent economies hard. 2021. August 12, URL: <https://www.brookings.edu/research/the-covid-19-travel-shock-hit-tourism-dependent-economies-hard/2021><https://www.brookings.edu/research/the-covid-19-travel-shock-hit-tourism-dependent-economies-hard/> (дата звернення: 25.10.2022)

56. National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia. URL: <https://www.heritagesites.ge/en> (дата звернення: 01.11.2022).

57. Parma. URL: <https://parma2020.it/it/> (дата звернення: 24.10.2022).

58. Product Brochure – Culture. URL: <https://gnta.ge/publication/product-brochure-culture-russian/> (дата звернення: 01.11.2022).

59. Richards G. Cultural Tourism: A review of recent research and trends. Journal of Hospitality and Tourism Management. September 2018. № 36. DOI:10.1016/j.jhtm.2018.03.005. URL: https://www.researchgate.net/publication/326247209_Cultural_Tourism_A_review_of_recent_research_and_trends (дата звернення: 24.10.2022).

60. Sign the UNESCO Sustainable Travel Pledge. URL: <https://unescosustainable.travel/> (дата звернення: 24.10.2022).

61. Sustainable cultural tourism. URL: <https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/cultural-heritage-in-eu-policies/sustainable-cultural-tourism> (дата звернення: 24.10.2022).

62. The future of work in the tourism sector: Sustainable and safe recovery and decent work in the context of the COVID-19 pandemic. Report for the Technical

Meeting on COVID-19 and Sustainable Recovery in the Tourism Sector (Geneva, 25–29 April 2022). URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/meetingdocument/wcms_840403.pdf (дата звернення: 25.10.2022)

63. The Georgia Tourism Strategy from 2015-2025. URL: <https://www.tradestrategymap.org/document/exportToPDF/d1237f44-ed8b-48d5-b147-93eeb0d4058c> (дата звернення: 01.11.2022).

64. The Re-emergence of Travel. Travalyst. January 29th, 2021. URL: https://travalyst.org/the-re-emergence-of-travel/?mc_cid=eea324dff7&mc_eid=cf3b67c486 (дата звернення: 24.10.2022).

65. The World Bank in Georgia. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/georgia/overview#3> (дата звернення: 24.10.2022).

66. Total contribution of travel and tourism to gross domestic product (GDP) worldwide from 2006 to 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/> (дата звернення 25.10.2022)

67. Tourism and covid-19 – unprecedented economic impacts. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impacts> (дата звернення: 25.10.2022)

68. Tourism and Culture Synergies. UNWTO. 2016. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418978> (дата звернення: 24.10.2022).

69. Tourism and Culture Synergies. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418978> (дата звернення: 25.10.2022)

70. Tourism and culture. URL: <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> (дата звернення 25.10.2022).

71. Tourism and Jobs: a better future for all. UNWTO. 2019. URL: <https://www.unwto.org/world-tourism-day-2019> (дата звернення: 25.10.2022)

72. Tourism in the 2030 Agenda. URL: <https://www.unwto.org/tourism-in-2030-agenda> (дата звернення: 25.10.2022)

73. Tourism Service Providers. Georgian National Tourism Administration. URL: <https://gnta.ge/statistics/> (дата звернення: 01.11.2022).
74. Travel & Tourism Development Index 2021 Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future INSIGHT REPORT MAY 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_Tourism_Development_2021.pdf (дата звернення: 01.11.2022).
75. UN report underscores importance of tourism for economic recovery in 2022. UNWTO. 2022. URL: <https://www.unwto.org/news/un-report-underscores-importance-of-tourism-for-economic-recovery-in-2022> (дата звернення: 24.10.2022).
76. UNESCO. Baltic Cultural Tourism Policy Paper. 2003. URL: https://unesco.lt/uploads/file/failai_VEIKLA/kultura/kulturinis_turizmas/Baltic_Culture_Tourism_Policy_Paper_Full_Document_Final_Checked.pdf (дата звернення: 25.10.2022).
77. UNESCO's Memory of the World Register. URL: https://unesco.ge/?page_id=543&lang=en (дата звернення: 01.11.2022).
78. Upper Svaneti. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/709> (дата звернення: 01.11.2022).
79. Vardzelashvili M. Cultural heritage policy. 2018. URL: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/georgia> (дата звернення: 01.11.2022).
80. Virginija J. Tourism and Tourism. Cultural Heritage Industries. Tourism. 2015. URL: <https://www.intechopen.com/chapters/50292> (дата звернення: 25.10.2022).
81. WHC UNESCO. URL: <http://whc.unesco.org/en/list/>. (дата звернення: 01.11.2022).
82. Willis K. G. Chapter 7 - The Use of Stated Preference Methods to Value Cultural Heritage in Handbook of the Economics of Art and Culture, 2014. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780444537768000076> (дата звернення: 24.10.2022).
83. World Heritage and Tourism in a Changing Climate. UNESCO. URL: <https://whc.unesco.org/en/tourism-climate-change/>(дата звернення: 24.10.2022).

84. World Heritage list of UNESCO. URL: https://unesco.ge/?page_id=537&lang=en (дата звернення: 01.11.2022).
85. World Heritage Sites. URL: https://unesco.ge/?page_id=537&lang=en (дата звернення: 01.11.2022).
86. Yehia Y. The Importance of Tourism on Economies and Businesses. Global Edge. 26.03.2019. URL: <https://globaledge.msu.edu/blog/post/55748/the-importance-of-tourism-on-economies-a> (дата звернення: 24.10.2022).
87. გასტრონომიული ტურიზმი, როგორც ქართული კულინარიის ახალი სიგოცხლ. URL: <https://to.edu.ge/gastronomiuli-turizmi/> (дата звернення: 01.11.2022).
88. კულტურული მემკვიდრეობის დამცველის გზამკვლევი. 2017. URL: <http://blueshield.ge/wp-content/uploads/2017/03/%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%A2%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%9B%E1%83%99%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%93%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%AA%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%92%E1%83%96%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%99%E1%83%95%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%95%E1%83%98.pdf> (дата звернення: 01.11.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Кафедральний собор Баграта

Джерело: [58]

Печерне місто Вардзія

Джерело: [58]

Пошкодження каменю, собор Святого Георгія в Гелаті, 2011 рік

Джерело: [88]

Сліди кіптяви на стіні по живопису. Храм Убіса. 2016 рік

Джерело: [88]